

VIJEĆE EUROPE

Strazbur, 19. juli/srpanj 2007.

Povjerljivo
CPT (2007) 33

IZVJEŠTAJ VLADI BOSNE I HERCEGOVINE

O POSJETI BOSNI I HERCEGOVINI

EUROPSKOG KOMITETA

ZA SPREČAVANJE TORTURE

I NELJUDSKOG ILI PONIŽAVAJUĆEG

POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA

(CPT)

OD 19. DO 30. MARTA/OŽUJKA 2007.

Usvojen 6. jula/srpnja 2007.

Kopija pisma kojim se dostavlja izvještaj CPT-a

Strazbur, 20. juli/srpanj 2007.

Poštovana gospođo Smajević,

U skladu sa članom 10 stav 1 *Europske konvencije za sprečavanje torture i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, u prilogu Vam dostavljam Izvještaj Vladi Bosne i Hercegovine koji je sačinio Europski komitet za sprečavanje torture i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) nakon svoje posjete Bosni i Hercegovini u periodu od 19. do 30. marta/ožujka 2007. CPT je usvojio Izvještaj na svom 63-em sastanku održanom od 2. do 6. jula/srpnja 2007.

Različite preporuke, komentari i zahtjevi za dostavljanje informacija koje je formulisao CPT navedeni su u Dodatku I. Što se specifičnije tiče preporuka CPT-a, s obzirom na član 10 Konvencije, Komitet traži od vlasti Bosne i Hercegovine da **u roku od šest mjeseci** dostave odgovor koji će dati puni opis djelovanja poduzetih s ciljem njihove provedbe; što se tiče preporuka sadržanih u paragrafima 35 i 71, CPT bi želio od bh. vlasti dobiti odgovor **u roku od tri mjeseca**.

CPT vjeruje da će također biti moguće da bh. vlasti u okviru navedenog odgovora (kojega treba dostaviti u roku od šest mjeseci) dostave reakcije na komentare formulisane u ovom izvještaju, koji su sažeti u Dodatku I, kao i odgovore na zahtjeve za dostavljanjem informacija.

CPT moli da, u slučaju da se odgovori dostavljaju na domaćem jeziku, oni budu praćeni prijevodom na engleski ili francuski jezik. Bilo bi vrlo korisno ako bi bh. vlasti mogle dostaviti kopiju odgovora u kompjuterski čitljivom obliku.

U potpunosti Vam stojim na raspolaganju za sva pitanja vezano za Izvještaj CPT-a ili buduća djelovanja.

S poštovanjem,

Mauro Palma
Predsjednik CPT-a

I. UVOD

A. Datumi posjete i sastav delegacije

1. U skladu s članom 7 *Europske konvencije za sprečavanje torture i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* (u daljnjem tekstu: Konvencija), delegacija CPT-a posjetila je Bosnu i Hercegovinu od 19. do 30. marta/ožujka 2007. Posjeta je organizirana u okviru CPT-ovog programa periodičnih posjeta za 2007.godinu; ovo je bila treća posjeta CPT-a Bosni i Hercegovini, a druga periodične prirode.

2. Posjetu su obavili sljedeći članovi CPT-a:

- gđa Renate Kicker, šefica Delegacije i prva potpredsjednica CPT-a
- gosp. Gergely Fliegauh
- gosp. Eugenijus Gefenas
- gosp. Petur Hauksson
- gosp. Antonius Van Kalmthout

Potporu su im pružili sljedeći članovi Sekretarijata CPT-a:

- gosp. Hugh Chetwynd
- gosp. Marco Leidekker

Asistirali su im:

- gosp. Clive Meux, konzultant, forenzični psihijatar, Oxford, Ujedinjeno Kraljevstvo
- gosp. Alan Mitchell, bivši šef Odjela za zdravstvenu zaštitu, Škotska zatvorska služba, Ujedinjeno Kraljevstvo
- gđa Spomenka Beus (prevoditeljica)
- gđa Ksenija Keivanzadeh (prevoditeljica)
- gđa Senada Kreso (prevoditeljica)
- gđa Jamila Milović (prevoditeljica)
- gđa Svetlana Pavičić (prevoditeljica)
- gđa Amira Sadiković (prevoditeljica).

B. Posjećene ustanove

3. Delegacija je posjetila sljedeća mjesta zatočenja:

Policijske ustanove

Federacija Bosne i Hercegovine

- Policijska stanica Goražde, Bosansko-Podrinjski Kanton
- Policijska stanica Konjic, Hercegovačko-Neretvanski Kanton
- Policijska stanica Mostar Centar, Hercegovačko-Neretvanski Kanton
- Policijska stanica Novo Sarajevo, Sarajevski Kanton
- Policijska stanica Zenica, Zeničko-Dobojski Kanton

Republika Srpska

- Policijska stanica Bratunac
- Policijska stanica Istočno Sarajevo
- Policijska stanica Foča
- Policijska stanica Pale
- Policijska stanica Srebrenica
- Policijska stanica Višegrad

Zatvorske ustanove

Federacija Bosne i Hercegovine

- Istražni odjel Zatvora u Mostaru
- Istražni zatvor Sarajevo
- Zatvor zatvorenog tipa u Zenici

Republika Srpska

- Istražni odjel Zatvora u Istočnom Sarajevu
- Zatvor zatvorenog tipa u Foči

Delegacija je također razgovarala i sa nekim zatvorenicima i zaposlenima u zatvorima u Banjoj Luci i Doboju.

Psihijatrijske ustanove

Federacija Bosne i Hercegovine

- Aneks forenzične psihijatrije zatvora u Zenici

Republika Srpska

- Psihijatrijska bolnica na Sokocu

Domovi za socijalnu zaštitu

Federacija Bosne i Hercegovine

- Zavod za mentalno invalidne osobe "Drin" u Fojnici

Republika Srpska

- Zavod za zaštitu ženske djece i omladine u Višegradu

C. Konsultacije delegacije

4. Za vrijeme posjete delegacija je održala konsultacije sa Barišom Čolakom, ministrom pravde; Srđanom Arnautom, zamjenikom ministra pravde; i Slavkom Marinom, zamjenikom ministra za ljudska prava i izbjeglice, kao i sa višim dužnosnicima iz nadležnih državnih i entitetskih ministarstava. Također se susrela sa Ombudsmanom BiH i Glavnim tužiteljem Federacije BiH, te obavila razgovore sa članovima nevladinih i međunarodnih organizacija aktivnih u području od interesa CPT-a.

Popis državnih organa vlasti i nevladinih organizacija s kojima se delegacija sastala naveden je u Dodatku II ovoga izvještaja.

D. Suradnja između CPT-a i organa vlasti Bosne i Hercegovine

5. Stupanj suradnje svih organa bh. vlasti za vrijeme posjete bio je vrlo dobar na svim razinama. Delegacija je opazila da su organi vlasti jasno pružili informacije o mandatu i ovlastima Komiteta; kao posljedica toga, CPT je imao brz pristup ustanovama koje je želio posjetiti, dokumentaciji koju je želio konsultirati i osobama s kojima je želio razgovarati. Delegacija bi se posebno željela zahvaliti oficiru za vezu sa CPT-om, gđi Minki Smajević, na pomoći pruženoj prije i za vrijeme posjete.

6. Načelo suradnje navedeno u Konvenciji također zahtijeva poduzimanje odlučnih djelovanja kako bi se poboljšala situacija u svjetlu preporuka Komiteta.

Čini se da su organi vlasti usvojili samo određene ograničene mjere kao odgovor na preporuke CPT-a nakon prethodnih posjeta. CPT pozdravlja poduzeta djelovanja; međutim, nedostajale su osnovne mjere tražene kako bi se poboljšala situacija u, na primjer, posjećenim zatvorima i psihijatrijskim bolnicama. Organi vlasti bi posebno trebali uložiti veće napore na rješavanju sustavnih nedostataka vezanih za zatvorske službe i pružanje forenzične psihijatrijske njege; to će zahtijevati, *inter alia*, bolju suradnju i koordinaciju među nadležnim ministarstvima i vladinim tijelima. Stoga se CPT osjetio dužnim da ponovni mnoge svoje prethodne preporuke.

U pogledu člana 3 Konvencije, CPT apelira na organe vlasti Bosne i Hercegovine da u znatnoj mjeri intenziviraju svoje napore na poboljšavanju stanja u svjetlu preporuka CPT-a.

E. Neposredna opažanja prema članu 8 stav 5 Konvencije

7. Na sastanku održanom na kraju posjete 30. marta/ožujka 2007, delegacija CPT-a je iznijela neposredna opažanja u skladu s odredbama člana 8 stav 5 Konvencije vezano za uvjete u ćelijama u Policijskoj stanici Foča i nekim ćelijama za izolaciju u Istražnom zatvoru u Sarajevu, te zatražila da se te ćelije odmah izuzmu iz upotrebe.

Pismom od 31. maja/svibnja 2007, organi vlasti Bosne i Hercegovine potvrdili su da ove ćelije više nisu u upotrebi, te također dali informaciju o jednom broju pitanja koje je delegacija postavila na kraju svoje posjete. Odgovor je uzet u obzir u odgovarajućim dijelovima ovoga izvještaja.

II. ČINJENICE UTVRĐENE ZA VRIJEME POSJETE I PREDLOŽENE RADNJE

A. Policijske ustanove

1. Uvodne napomene

8. U periodu od prve posjete CPT-a Bosni i Hercegovini u aprilu/maju 2003, na snagu su stupili novi krivični zakoni i zakoni o kaznenom postupku na razini države BiH, Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko. Novo kazneno zakonodavstvo je u potpunosti izmijenilo sistem kaznenog pravosuđa, transformirajući ga u suprotan sistem; istražne funkcije su prenijete na tužitelja, a ured istražnog suca je ukinut.

Prema novim zakonima, osobu koje je policija lišila slobode na temelju sumnje da je počinila kazneno djelo mora biti sprovedena tužitelju u roku od 24 sata, a tužitelj mora u naredna 24 sata ili dostaviti zahtjev sucu za prethodni postupak za određivanje pritvora ili nalog za puštanje¹. Prema tome, najduži period u policijskom pritvoru je 48 sati.

9. Slijedom stvaranja Ministarstva sigurnosti u martu/ožujku 2003, država je ojačala svoje nadležnosti u području provođenja zakona stvaranjem Državne agencije za informacije i zaštitu (SIPA)², državne obavještajne službe i kontinuirani razvoj Državne granične policije. Međutim, usprkos snažnom pritisku međunarodne zajednice i činjenici da je reforma policije preduvjet za zaključivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Europskoj uniji, postignut je mali napredak u usuglašavanju oko jedinstvene državne policijske strukture.

Za sada nadležnost za policijska pitanja leži na ministarstvima unutarnjih poslova Republike Srpske, deset kantona Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikta Brčko. Ministarstvo unutarnjih poslova Federacije BiH ima ograničene policijske nadležnosti (borba protiv međunarodnog i međukantonalnog kriminala, posebno terorizma, trgovina drogom i organizirani kriminal, te suradnja s Interpolom).

2. Zlostavljanje

10. Većina osoba s kojima se susrela delegacija CPT-a, koja je izvršila posjetu 2007, nije imala nikakve žalbe na način na koji su tretirani za vrijeme policijskog pritvora. Međutim, kao što je bio slučaj i prilikom prethodne posjete, jedan broj osoba naveo je fizičko zlostavljanje od strane policije. Navodno zlostavljanje sastojalo se uglavnom od udaraca nogama i rukama, te udaraca palicama u različite dijelove tijela. Većina navoda odnosi se na vrijeme kad su osumnjičene ispitivali kriminalni inspektori u svojim uredima, ponekad i duži vremenski period, prije smještanja u ćelije za zadržavanje.

¹ Vidi članove 134, 135 i 139 Zakona o kaznenom postupku BiH; članove 148 i 153 Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH; članove 191 i 196 Zakona o kaznenom postupku Republike Srpske.

² SIPA je zadužena za razmjenu informacija iz područja provođenja zakona i, pored toga, za osiguravanje zaštite na državne institucije i zastupnike, kao i olakšavanje međuentitetske i regionalne suradnje u području borbe protiv organiziranog kriminala, trgovine ljudima i međunarodnog terorizma.

Na primjer, delegacija je čula navode dvije osobe, držane odvojeno, da su ih u periodu od 48 sati policijski službenici u uredu krim-inspektora neprestano udarali rukama i nogama, te da su dobijali usmene prijetnje da će biti izbačeni kroz prozor ureda ili da će ih se vući ulicom privazanim za auto; jedan je naveo i da je primio udarac drškom pištolja.

11. U jednom slučaju, delegacija se susrela s osobom koja je navela da je bila udarana rukama i nogama, te izložena udaranju palicom nakon hapšenja na ulici, te u uredu policijske stanice. Izgleda da je automatsko oružje repetirano i upereno u njegovu glavu, te da je policajac rekao: "hajdemo ga ubiti". Zatim su ga zatvorske vlasti odbile primiti u pritvor zbog vidljivih povreda, te je odveden u lokalnu bolnicu, u kojoj su evidentirane njegove povrede. U bolničkom dosjeu je zabilježeno da je ta osoba bila udarana u Policijskoj stanici Pale, te su detaljno opisane posjekotine i modrice na različitim dijelovima tijela. U prisutstvu svog advokata, ta se osoba žalila tužitelju za navodno zlostavljanje. Nažalost, usprkos takvim dokazima i činjenici da su povrede još uvijek bile vidljive, nadležni tužitelj nije poduzeo nikakve dalje radnje.

Jedna osoba koju je susrela delegacija navela je da su je policajci neprestano tukli za vrijeme hapšenja i pritvora. Iako je tri puta liječnički pregledana nakon batina, povrede joj nisu evidentirane. Delegacija je zatažila da se obavi forenzički liječnički pregled, a rezultati su potvrdili povrede koje je već primijetio doktor iz delegacije³. Nadležni tužitelj, koji je ranije obavio razgovor s pritvorenikom, izrazio je iznenađenje takvim nalazima, jer mu nije upućena žalba. Međutim, pokazalo se da se razgovor s tužiteljem obavio u prisutstvu policijskih službenika navodno uključenih u njego batinjanje. S tim u skladu, razumljivo je da nisu bili iznijeti nikakvi navodi o zlostavljanju.

Delegacija se također susrela s osobama koje su navele da su ih policajci zlostavljali, uključujući osobu koja je navela da joj je tokom ispitivanja u usta stavljena cijev pištolja.

12. Delegacija se susrela s nekoliko pacijenata u Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu koje su tvrdile da su ih policajci za vrijeme privođenja udarale pesnicama i palicama. Ove je navode potvrdio jedan od doktora koji radi na Akutnom muškom odjelu ove bolnice.

CPT želi biti obaviješten o zakonskim odredbama i garancijama zaštite vezano za privođenje od strane policije osoba koje izgledaju mentalno uznemirene.

13. Informacije prikupljene u toku posjete 2007.godine oko zlostavljanja ističu potrebu kontinuiranog, odlučnog djelovanja organa vlasti na rješavanju ovog stanja. Trebaju se istražiti svi načini kako bi se osiguralo da poruka da neće biti nikakve tolerancije zlostavljanja pritvorenika dođu do svih službenika organa unutarnjih

³ Prilikom pregleda ova je osoba imala 2 ogrebotine na bradi (1,5 x 0,9 cm i 1,1 x 0,5 cm); na vrhu lijevog uha bilo je nekoliko petehijalnih modrica, što se poklapa s njegovim navodima da je udaren oko lijevog uha. Na lijevoj strani glave bilo je natečeno područje vezano za lijevu tjemenu kost (8,5 x 6,5 cm) i u njemu područje difuzne crvene modrice (4,5 x 4,5 cm). Na desnoj sljepoočnici nalazila se skorena krvava povreda (1,2 x 0,4 cm), dok su na oba zgloba nalazili znakovi lisica.

poslova na svim razinama; treba ih učiniti svjesnim, putem konkretnih djelovanja, da je vlada riješena da suzbije zlostavljanje osoba lišenih slobode. Vladavina prava zahtijeva ne samo usvajanje odgovarajućih zakonskih normi, nego i poduzimanje potrebnih koraka koji će osigurati njihovu primjenu. U tom pogledu CPT opaža da su entitetska Ministarstva unutarnjih poslova stavila u opticaj uvodna opažanja delegacije CPT-a na kraju posjete svim policijskim stanicama i ponovili da će zlostavljanje od strane policajaca biti predmetom krivičnih i/ili disciplinskih sankcija. CPT smatra da bi ministri unutarnjih poslova i šefovi policije trebali periodično izdavati smjernice, koje će izričito podsjećati policajce da će kršenje zakona rezultirati krivičnim i/ili disciplinskim sankcijama.

CPT preporučuje da ministri unutarnjih poslova i policijski komesari trebaju dati snažnu poruku da je zlostavljanje pritvorenih osoba protuzakonito, neprofesionalno i da će biti predmetom strogih sankcija. Pored toga, CPT bi želio dobiti informaciju o radnjama poduzetim u vezi sa slučajem navedenim u paragrafu 11, druga točka.

14. Delegacija CPT-a je utvrdila jedan broj neoznačenih predmeta, kao što su palice za bejzbol, replike pištolja i metalne cijevi (s vezicama za ruke) u prostorijama za razgovore u jednom broju posjećenih policijskih stanica. Ne postoji legitimni razlog da se takvi predmeti drže u sobama koje se koriste za razgovore s osumnjičenima. U većini slučajeva, policajci na dužnosti priznali su da bi predmeti imovine oduzeti za vrijeme krivičnih istraga trebali biti unijeti u poseban registar, biti propisno obilježeni (utvrđujući predmet na koji se odnose), te uskladišteni u namjensko skladište imovine. Pored toga što priziva špekulacije o neprikladnom ponašanju dijela policajaca, predmeti ove vrste su potencijalni izvor opasnosti i za osoblje i za osumnjičene za krivična djela.

CPT bi želio dobiti potvrdu da su iz policijskih soba za razgovore uklonjeni svi nedozvoljeni predmeti.

15. Kako je navedeno u prethodnom izvještaju, neophodno je osigurati da sami policajci promatraju zlostavljanje kao neprofesionalno sredstvo za vršenje njihovih dužnosti, a isto tako i kao kazneno djelo. To implicira stroge kriterije odabira u vrijeme zapošljavanja i osiguravanje odgovarajuće stručne obuke, i početne i u toku službe. Pored toga, takva obuka treba nastojati rastumačiti i razviti dvije točke: prvo, da su svi oblici zlostavljanja uvreda za ljudsko dostojanstvo i žrtve i počinitelja, te da su kao takvi nespojivi sa vrijednostima sadržanim u Ustavu i zakonima, kao i međunarodnim instrumentima koje je ratificirala i koje su obavezujuće za Bosnu i Hercegovinu; drugo, da je pribjegavanje zlostavljanju u osnovi pogrešan metod dobijanja pouzdanih dokaza za borbu protiv kriminala. Naprednije tehnike saslušavanja i ispitivanja dovest će do boljih rezultata sa stajališta sigurnosti.

U svom odgovoru na izvještaj o periodičnoj posjeti izvršenoj 2003, vlasti Bosne i Hercegovine obavijestile su CPT o edukaciji policajaca u pogledu pitanja ljudskih prava. Međutim, teorija i praksa su često vrlo različite, te novouposleni mogu smatrati teškim da primjenjuju ispravne procedure na terenu, posebno ako ih ne podupiru iskusniji policajci.

Zbog toga, CPT preporučuje da organi vlasti slijede višeaspektni pristup, koji čine: konkurentni proces zapošljavanja za policijske službenike na temelju

strogih kriterija odabira; edukacijski tečaj za sve novouposlene; te redovno osiguravanje specifičnih tečajeva sposobnosti za policajce u službi, kako bi se dopunile njihove vještine i znanje, te kako bi im se dale nove sposobnosti.

16. CPT želi ponovno naglasiti važnost uloge sudskih i tužiteljskih organa vlasti u sprečavanju zlostavljanja. Nekoliko osoba s kojima je delegacija razgovarala naveli su da su njihovi pokušaji da se žale tužitelju ili sucu pred kojeg su dovedeni bili bez odgovora ili držani protiv njih.

CPT preporučuje da glavni tužitelj u oba entiteta snažno podsjeti da su tužitelji pod zakonskom obavezom da istražuju sve slučajeve navodnog zlostavljanja.

Aksiomatično je da bi tužitelji i suci trebali poduzeti odgovarajuće radnje kad postoje indikacije da bi moglo doći do zlostavljanja od strane policije. U tom pogledu, **CPT ponovno preporučuje da kad osumnjičeni za kaznena djela doveden pred tužitelja ili suca tvrdi da je zlostavljan od strane službenika za provođenje zakona, tužitelj/sudac treba zabilježiti navode u pismenom obliku, odmah naložiti forenzični medicinski pregled i poduzeti potrebne korake koji će osigurati propisno istraživanje navoda. Takav pristup treba slijediti bez obzira na to ima li dotična osoba vidljive vanjske povrede ili ne. Čak i u slučaju nepostojanja izričite tvrdnje o zlostavljanju, tužitelj/sudac treba zatražiti forenzični medicinski pregled kad postoje druge osnove da vjeruje da je osoba dovedena pred njega mogla biti žrtva zlostavljanja. Ako je potrebno, trebaju se izmijeniti odgovarajuće zakonske odredbe.**

3. Garancije zaštite od zlostavljanja

17. CPT stavlja poseban naglasak na tri temeljna prava, i to pravo pritvorene osobe da obavijesti bliskog srodnika ili treću stranu po svom izboru o svojoj situaciji, pravo pristupa advokatu i pravo pristupa doktoru. Jednako je fundamentalno da osobe koje je policija lišila slobode budu odmah obaviještene o svim svojim pravima, uključujući i gorenavedena prava.

Kako je primijećeno u izvještaju nakon posjete 2003.godine (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 27), član 5 državnog i entitetskih zakona o kaznenom postupku predviđa pravo obavještanja i pristupa advokatu. Međutim, nažalost još uvijek ne postoje formalne garancije prava na pristup advokatu i doktoru.

Informacije prikupljene tokom posjete 2007.godine ističu da i dalje postoji potreba poboljšavanja praktične učinkovitosti ovih prava.

a. Obavještanje o pritvoru

18. Mnoge osobe s kojima je razgovarala delegacija CPT-a navele su da im pravo obavještanja o pritvoru nije bilo garantirano od samog početka lišavanja slobode. Umjesto toga, mogućnosti da obavijeste srodnike o lišavanju slobode im je očigledno data tek nakon perioda policijskog ispitivanja i davanja iskaza.

CPT preporučuje da bh. vlasti osiguraju da se svim zatočenim osobama garantira pravo da obavijeste svog bližeg srodnika ili treću stranu po svom

izboru o svojoj situaciji od samog početka lišavanja slobode od strane policije⁴.

b. Pristup advokatu

19. Kao što je bio slučaj 2003.godine, delegacija CPT-a je utvrdila da je pristup advokatu često postao efektivan tek nakon što su osobe bile lišene slobode. Mnoge osobe s kojima je delegacija razgovarala tvrdile su da im nije bio dopušteno da kontaktiraju advokata, te čak da su obaviještene o svojim pravima tek nakon ispitivanja krim-policije. U mnogim slučajevima se čini da se pristup advokatu desio tek nakon što je takva osoba izvedena pred suca da joj se odredi pritvor.

20. CPT je obavezna ponoviti svoju zabrinutost ovakvim stanjem stvari. Komitet mora još jednom skrenuti pažnju vlastima da je, prema njegovom iskustvu, rizik od fizičkog zlostavljanja i zastrašivanja najveći u periodu neposredno nakon lišavanja slobode. Stoga je pravo osoba lišenih slobode od strane policije da imaju pristup advokatu u ovom periodu osnovna garancija zaštite od zlostavljanja. Što se tiče maloljetnika, trebaju se poduzeti koraci koji će osigurati da odrasle osobe odgovorne za interese maloljetnika (tj. srodnik ili staratelj) bude prisutan prilikom razgovora s dotičnim maloljetnikom.

Pravo pristupa advokatu mora uključiti pravo svake osobe lišene slobode da razgovara s advokatom u četiri oka nakon dovođenja u policijsku stanicu. Dotična osoba bi u principu trebala imati pravo da joj advokat bude prisutan za vrijeme svih saslušanja, bilo prije ili nakon optužbe. Naravno, činjenica da je pritvorena osoba navela da želi imati pristup advokatu ne bi trebala spriječiti policiju da je počne ispitivati o hitnim stvarima prije nego što advokat stigne. Također se može sačiniti odredba za zamjenu advokata koji ometa pravilno vođenje ispitivanja, shvaćajući da takva mogućnost treba biti precizno opisana i predmet odgovarajućih garancija zaštite.

CPT preporučuje da bh. vlasti osiguraju da pravo na pristup advokatu, kako je definirano u prethodnom tekstu, bude eksplicitno dato zakonom i da se djelotvorno provodi u praksi za sve osobe lišene slobode od strane organa unutarnjih poslova, od samog početka lišavanja slobode od strane policije.

c. Pristup doktoru

21. Pravo osoba u policijskom pritvoru da imaju pristup doktoru još nije formalno garantirano zakonom u BiH. Tokom posjete nekoliko osoba koje su tvrdile da su bile zlostavljane od strane policije iznijele su da im nije bila data mogućnost da kontaktiraju doktora.

CPT preporučuje da se usvoje posebne zakonske odredbe po ovom pitanju, u skladu s kriterijima predviđenim u izvještaju CPT-a o posjeti BiH 2003.godine (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 30).

⁴ Svaka mogućnost da se izuzetno odgodi ostvarivanje ovog prava treba se jasno opisati u zakonu, a svaka takva odgoda treba biti predmetom odgovarajućih garancija (tj. odluka o odgodi treba biti evidentirana u pismenom obliku zajedno s razlozima za njezino donošenje, te tražiti odobrenje tužitelja ili suca) i vremenski strogo ograničena.

d. Obavještanje o pravima

22. Delegaciji je rečeno da se u teoriji sve osobe lišene slobode usmeno obavještavaju o svojim pravima nakon hapšenja; dalje, evidencije u policijskim stanicama sadrže posebne odjeljke koji se odnose na prava zatočenika da obavijeste nekoga o svom lišavanju slobode, te da kontaktira advokata. Drugi odjeljak predviđa želi li pritvorena osoba tražiti doktora. Ovi odjeljci trebaju biti pročitani svim pritvorenici, koji trebaju potpisati bitne dijelove evidencije, navodeći žele li ili ne iskoristiti ta prava.

U praksi se čini da mnoge osobe ne budu obaviještene o svojim pravima. Pored toga, znatan broj odrednica u evidencijama nije propisno popunjen, dok su odjeljci koji se odnose na prava zatočenika često prazni; takvo je stanje primijećeno, na primjer, u policijskim stanicama Konjic i Mostar Centar.

Standardizirane evidencije (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 32) zatečene u svim posjećenim policijskim stanicama predstavljaju potencijalno važnu garanciju zaštite, a isto tako su i sredstvo za olakšavanje internih i eksternih kontrolnih mehanizama. Međutim, kako bi to postao slučaj, one se moraju savjesno popunjavati.

CPT preporučuje da organi vlasti poduzmu potrebne korake u tom pogledu.

4. Materijalni uvjeti

23. U svom izvještaju o posjeti 2003.godine, CPT je postavio minimum uvjeta za policijske objekte za zadržavanje (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 33). Tokom posjete 2007.godine, delegaciji CPT-a se dopalo što je vidjela da se većina posjećenih policijskih stanica pridržavala ovih kriterija, kao što su Bratunac, Novo Sarajevo i Srebrenica, te da je bilo unapređenja u Policijskoj stanici Pale.

Međutim, ćelije u policijskim stanicama Konjic i Mostar Centar su u lošem stanju; imaju malo prirodnog svjetla, slabo umjetno osvjetljenje, nedovoljnu ventilaciju, prljave su i smrde. Uvjeti u dvije ćelije u Policijskoj stanici Foča su čak i gori, te je delegacija zatražila da se one stave van upotrebe dok se ne zamijene ili obnove. Predloženi prostor za ćelije u Policijskoj stanici Višegrad je u potpunosti neodgovarajući i ne treba ga stavljati u opticaj.

Vlasti BiH su pismom 31. maja/svibnja 2007. obavijestile CPT da su ćelije u Policijskoj stanici Foča stavljene van upotrebe do renoviranja, te da se prostor za ćelije u Policijskoj stanici Višegrad više neće koristiti.

CPT preporučuje da vlasti Bosne i Hercegovine trebaju provoditi svoj program nadogradnje policijskog smještaja; posebni bi se koraci trebali poduzeti na poboljšanju uvjeta u ćelijama u policijskim stanicama Konjic i Mostar Centar, u svjetlu gorenavedenih opaski.

B. Zatvorske ustanove

1. Uvodne napomene

24. Delegacija je 2007.godine po prvi put posjetila Zatvor u Foči, i obavila dalje posjete zatvorima u Sarajevu i Foči. Kasnije, kad je u toku posjete izbilo na površinu da se u dobojskom zatvoru dešavaju nemiri, delegacija je odlučila kontrolirati situaciju u ovoj ustanovi odmah nakon nemira. Delegacija je također posjetila zatvore u Istočnom Sarajevu i Mostaru, gdje je razgovarala s pritvorenicima.

25. **Zatvor Foča**, smješten na obalama rijeke Drine na periferiji grada, izgrađen je 60-ih godina prošloga vijeka i jedini je zatvor visoke sigurnosti u Republici Srpskoj. Prvobitno je bio planiran za oko 900 zatvorenika, ali je jako oštećen na kraju rata susjedna četverokatna smještajna bloka, Zgrade I i Zgrade II, smještenih u osiguranom krugu. Zemljište također sadrži upravne zgrade i radionice.

Raspored smještaja zatvorenika u Zatvoru Foča sličan je rasporedu drugih zatvora u Bosni i Hercegovini: nekoliko jedinica (kolektiva) koji se sastoje od nekoliko spavaonica, umivaonica sa zahodima i zajedničkih prostorija. Za vrijeme posjete, u njemu su bila smještena 273 osuđena zatvorenika, od kojih je 50 smješteno u jedinice poluotvorenog tipa izvan zatvorskog kruga. Delegacija je usmjerila svoju pažnju na Zgradu II, u kojoj je smještena većina od 233 zatvorenika koji se drže unutar osiguranog kruga. Zgrada I još uvijek je bila u fazi izgradnje, i osim dijela jedinice za zdravstvenu zaštitu, u kojoj je smješteno nekoliko zatvorenika, bila je prazna.

Istražni odjel **Sarajevskog zatvora**⁵ je i dalje prenapučen, sa 145 zatvorenika u objektu čiji je službeni kapacitet 110 zatvorenika. Delegacija nije posjetila pridružene objekte za osuđene zatvorenike na Igmanu i u Goraždu.

Zenički Zatvor⁶ je i dalje jedini zatvor visoke sigurnosti u Federaciji BiH. U vrijeme posjete u njemu je bilo 779 zatvorenika (od čega njih 111 smješteno u paviljonima izvan osiguranog kruga, a 17 u bolnici), a službeni kapacitet mu je 613 zatvorenika. Delegacija je posebno ciljala na Paviljone I, II i V, te na Aneks forenzične psihijatrije (vidi paragrafe 102 do 104 u tekstu koji slijedi).

26. Kako je prethodno napomenuto, Bosna i Hercegovina je 2003.godine usvojila nove usklađene entitetske i državne krivične zakone, te proširila nadležnost Suda BiH na krivična pitanja, posebno ona u pogledu organiziranog kriminala, terorizma i ratnih zločina. Paralelno s tim, Bosna i Hercegovina je ustanovila pritvorni objekt na državnoj razini u Sarajevu, te se nalazi u procesu traženja sredstava za zatvorsku ustanovu na državnoj razini (predloženog kapaciteta 350 zatvorenika).

Novi državni zakon o izvršenju krivičnih sankcija usvojen je 2004.godine, i namjena mu je da dovede do usklađivanja zatvorske legislative i koordiniranijeg pristupa vođenju odvojenih zatvorskih sistema od strane države i entiteta.

⁵ Vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 40.

⁶ Vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 141 i 64 do 68.

Međutim, u praksi struktura zatvorskog sistema u Bosni i Hercegovini ostala je nepromijenjena od zadnje posjete CPT-a 2003.godine, po kojoj svaki entitet rukovodi svojim zatvorima autonomno (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 35). Za sada se većina osoba vraćena u pritvor od strane Suda BiH drži u Zatvoru Istočno Sarajevo ili u državnom objektu za privremeni pritvor, koji je prvobitno formiran kako bi smještao osumnjičene za ratne zločine. Osobe kojima je izrekao kaznu Sud BiH zatvorene su u zeničkom Zatvoru, te povremeno u fočanskom Zatvoru.

27. Nalazi posjete iz 2007. pokazuju da zatvorski sistem u Bosni i Hercegovini i dalje ima nedostatke primijećene 2003.godine, te da se mnoge preporuke CPT-a tek trebaju implementirati. Uvjeti u posjećenim zatvorima, posebno onima u Sarajevu i Zenici, i dalje su loši.

28. Delegacija je posebno zabrinuta što nije bilo nikakvog napretka u pogledu smještaja mlađih prestupnika. Suprotno onom što je potvrđeno u odgovoru bh. vlasti na izvještaj o posjeti CPT-a 2003.godine⁷, maloljetnici i dalje dijele ćelije s odraslima u sarajevskom Zatvoru (na primjer, ćelija 61). U Paviljonu V zeničkog Zatvora, maloljetnici i odrasli smješteni su u pojedinačnim sobama istog hodnika čija se vrata noću ne zaključavaju. U fočanskom Zatvoru maloljetni zatvorenici se smještaju u posebne prostorije prijemnog odjeljenja, u kojem dijele WC i tuševе sa odraslim muškarcima. Noću su sobe maloljetnika zaključane i bez nadzora osoblja. Smještaj maloljetnika u takve uvjete je osnova za zabrinutost CPT-a.

Delegacija je zatražila da vlasti informiraju CPT o mjerama koje će se poduzeti kako bi se osiguralo striktno razdvajanje maloljetnika i odraslih zatvorenika. Pismom od 31. 05.2007. vlasti Republike Srpske obavijestile su CPT o njihovoj namjeri da izgrade novu jedinicu za maloljetne zatvorenike, a o čijoj se točnoj lokaciji tek treba donijeti odluka.

U načelu, CPT pozdravlja izgradnju takve jedinice, pod uvjetom da se smještaj podesno prilagodi potrebama maloljetnika. To znači male jedinice, multidisciplinarni tim (najbolje muško-ženski) izabran i posebno obučen za rad s maloljetnicima, režim prilagođen potrebama maloljetnika. Bilo bi najbolje kada bi takva jedinica imala svoju vlastitu upravu.

Nismo dobili nikakve informacije o tretmanu maloljetnika od vlasti Federacije BiH.

CPT poziva nadležne vlasti da prioritarno poduzmu sve potrebne mjere kako bi se stalo u kraj praksi smještaja maloljetnika zajedno s odraslim osobama. Pored toga, CPT želi da ga vlasti Republike Srpske obavještavaju o formiranju predložene jedinice za maloljetnike.

29. Usprkos cjelokupnom nepostojanju napretka, postoji nekoliko inicijativa u proceduri usmjerenih na poboljšanje situacije. Na primjer, entitetska ministarstva pravde trenutno rade na Memorandumu o razumijevanju, koji će omogućiti prebacivanje zatvorenika iz jednog entiteta u drugi.

⁷ Vidi CPT/Inf (2004) 41, Dio B, paragraf 7.

30. Usklađeni državni i entitetski zakoni o kaznenom postupku iz 2003.godine daju novi zakonski okvir za osobe u istražnom zatvoru u cijeloj Bosni i Hercegovini⁸, te sadrže odredbe za redovna preispitivanja pritvora u istrazi⁹. Informacije koje je prikupila delegacija navode da se općenito ove odredbe slijede.

Novi zakoni o kaznenom postupku pripisuju znatne odgovornosti vezane za osobe u istražnom zatvoru sudstvu. Na primjer, davanje određenih povlastica i primjenjivanje disciplinskih mjera isključivo su pravo suda ili nadzornog suca.

U nekoliko prilika za vrijeme posjeta istražnim zatvorima u oba entiteta, delegaciji je rečeno da uprava zatvora mora tražiti dozvolu da vrši svakodnevne upravljačke zadatke. Na primjer, u sarajevskom Zatvoru kad je delegacija zatražila da se maloljetni zatvorenik prebaci u drugu ćeliju, zamjenik direktora zatvora je izjavio da ne može to učiniti bez prethodne dozvole suda.

CPT želi dobiti pojašnjenje uloge sudova i sudaca u operativnim odlukama koje se tiču zatvorenika u istražnim zatvorima.

31. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH stupio je na snagu početkom 2005, detaljno razrađujući pravila za zatvorenike koje je osudio Sud BiH. Međutim, do sada ne postoji zatvor na državnoj razini u koji bi se mogli smjestiti takve osobe.

2. Zlostavljanje

32. Kao što je bio slučaj 2003.godine, ogromna većina zatvorenika s kojima je obavljen razgovor za vrijeme posjete 2007.godine u zatvorima u Sarajevu, Istočnom Sarajevu i Mostaru nije imala navoda u pogledu zlostavljanja od strane zatvorskog osoblja; slična opažanja su bila i u fočanskom Zatvoru.

33. Suprotno tome, informacije koje je delegacija prikupila u zeničkom zatvoru predstavljaju osnovu za zabrinutost CPT-a. U 2003.godini CPT je evidentirao različite ozbiljne navode zlostavljanja zatvorenika od strane zatvorskog osoblja. Ta je posjeta obavljena neposredno nakon nemira u zatvoru, a navodno zlostavljanje je bilo povezano s ovim događajem. Međutim, brojni navodi zlostavljanja od strane zatvorskog osoblja prikupljeni za vrijeme posjete 2007. navode da bi zlostavljanje moglo biti generalni problem u zeničkom zatvoru.

Primljeni navodi otkrivaju obrazac sličan nalazima CPT-a iz 2003.godine. Navodno zlostavljanje uglavnom se dešavalo za vrijeme premještaja u disciplinske ćelije na drugom katu Paviljona II; tj. ili na stepenicama ili u jednoj od dvije specijalne ćelije. Zlostavljanje se uglavnom sastojalo od udaraca rukom i nogom, te službenom palicom, dok su se neki navodi odnosili i na seksualno zlostavljanje. U razgovorima sa zatvorenicima u zeničkom zatvoru, kao i sa zatvorenicima u drugim zatvorima koji

⁸ Članovi 145 do 161 Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH; Članovi 188 do 195 Zakona o kaznenom postupku Republike Srpske; i Članovi 131 do 147 Zakona o kaznenom postupku BiH.

⁹ Član 149 Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH; Članovi 192 Zakona o kaznenom postupku Republike Srpske; i Član 135 Zakona o kaznenom postupku BiH.

su prethodno držani u Zenici, imena nekoliko pripadnika zatvorskog osoblja iznošena su cijelo vrijeme kao glavnih počinitelja zlostavljanja.

34. Neki od navoda su potkrijepljeni medicinskim dokazima. Na primjer, jedan je zatvorenik tvrdio da je nekoliko sedmica prije posjete CPT-a odveden u Paviljon II u kojem su ga zatvorski čuvari udarali rukama i nogama. U evidenciji doktora zeničkog zatvora, napisano je da čovjek ima modrice oko lijevog oka, na obje strane gornjeg i donjeg dijela leđa, te na prednjem dijelu desnog buta.

35. Prilikom suočavanja s nalazima delegacije, uprava zeničkog zatvora odlučila je zatražiti od državnog Ombudsmana da odmah pokrene istragu o navodima o zlostavljanju. Nadalje, delegacija je o svojim zaključcima obavijestila glavnog tužitelja Federacije BiH.

CPT želi dobiti kopiju izvještaja državnog ombudsmana i informacije o radnjama koje je poduzeo glavni tužitelj.

Nadalje, CPT preporučuje da nadležne vlasti daju jasnu poruku osoblju Zatvora u Zenici da fizičko zlostavljanje zatvorenika nije prihvatljivo i da će se ozbiljno razmotriti.

36. CPT želi ponoviti da jedna od najboljih garancija zaštite od zlostavljanja leži u ispravno zaposlenim i obučanim zatvorskim službenicima, koji znaju kako usvojiti odgovarajući stav u svojim odnosima sa zatvorenicima. U tom su pogledu razvijene interpersonalne komunikacijske vještine važan dio sastava takvog osoblja. Ove će im vještine često omogućiti da ublaže situaciju koja bi se inače premetnula u nasilje.

CPT preporučuje da nadležne vlasti nastave davati visoki prioritet razvijanju obuke zatvorskog osoblja, i inicijalnog i u toku službe. Za vrijeme takve obuke znatan naglasak treba staviti na stjecanje interpersonalnih komunikacijskih vještina. Izgradnja pozitivnih odnosa sa zatvorenicima trebala bi se prepoznati kao ključna karakteristika profesije zatvorskog službenika.

37. Uloga medicinskog osoblja je od ključne važnosti. To će osoblje često biti prvi sugovornici zlostavljanih zatvorenika. U zeničkom je zatvoru delegacija evidentirala da je doktor zabilježio ozljede, što predstavlja poboljšanje od 2003¹⁰. Međutim, bilješke o ispitivanjima drže se zaključane u posebnoj ladici, odvojeno od zdravstvenih kartona zatvorenika, a doktori ne obavještavaju upravu zatvora o svojim nalazima. Slična su zapažanja bila i u zatvoru u Istočnom Sarajevu.

CPT je svjestan da se u ovom kontekstu načelo zdravstvene povjerljivosti često protivi tome da medicinsko osoblje poduzima radnje u skladu s nalazima zlostavljanja. Međutim, prema stajalištu CPT-a, podržavanje ovog načela ne bi trebalo isključiti prijavljivanje slučajeva zlostavljanja zatvorskim vlastima, čak i u slučaju nepostojanja formalne žalbe od strane uključenih zatvorenika.

CPT preporučuje da se rezultati svakog medicinskog pregleda uključe u zdravstveni karton dotične osobe. Nadalje, kad god liječnik zabilježi ozljede

¹⁰ Vidi CPT/Inf (2004) 40, paragrafi 81 i 82.

koje su konzistentne navodima zlostavljanja, na to pitanje treba odmah skrenuti pažnju nadležnog tužitelja i treba se započeli prethodna istraga.

38. Treba primijetiti da je uprava zeničkog zatvora već bila svjesna zlostavljanja zatvorenika od strane osoblja. Anonimna anketa koju je Ured državnog ombudsmana proveo 2006.godine pokazala je da se u zeničkom zatvoru odvija zlostavljanje. Međutim, uprava nije poduzela ništa. Takva neaktivnost usprkos jasnim navodima mogućeg zlostavljanja je neprihvatljivo, te postavlja ozbiljno pitanje u pogledu sposobnosti uprave zeničkog zatvora da se nosi s ovim problemom.

U tom pogledu CPT je zabilježio izjavu direktora zeničkog zatvora, sadržanu u okviru odgovora dobijenog od bh. vlasti 31. maja 2007. U toj izjavi direktor upućuje na gorenavedeni slučaj (vidi paragraf 34), te priznaje da su određeni policajci možda koristili pretjeranu silu, te kasnije dostavio netačan izvještaj o incidentu. Ipak, umjesto da direktor poduzme djelovanja i obavijesti javnog tužitelja, u svjetlu svojih nalaza, predloženo je da Ministarstvo pravde FBiH formira komisiju koja će istražiti navodno zlostavljanje. To je u potpunosti nezadovoljavajuće.

CPT preporučuje da javni tužitelj provede krivičnu istragu ovog predmeta. Nadalje, kad se uprava zatvora upozna sa navodima zlostavljanja, navedeno osoblje se treba premjestiti na dužnosti koje ne zahtijeva svakodnevni kontakt sa zatvorenicima, do rezultata istrage.

39. Mandat CPT-a nije ograničen na sprečavanje zlostavljanja koje nanosi zatvorsko osoblje. Komitet je također vrlo zabrinut otkrivanjem kulture koja pogoduje nasilju i zastrašivanju među zatvorenicima. Takva je kultura otkrivena u zeničkom zatvoru, a CPT je također čuo opise nasilja među zatvorenicima i siledžijstva u zatvorima u Doboju, Foči i Sarajevu.

40. Najfrapantiji primjer nasilja među zatvorenicima na koji se naišlo za vrijeme posjete je incident u **dobojskom zatvoru**¹¹ 28. marta 2007. Tog je dana velika grupa osuđenih zatvorenika napala i pokušala ubiti dva druga zatvorenika (A i B). Strahujući za svoje živote, dvojica zatvorenika su pobjegla u ured upravnog odjela zatvora i zabarikadirala se, dok je zatvorsko osoblje izgubilo kontrolu nad situacijom. Napadači, pokušavajući probiti put prema uredu, samo su prekinuli njihov napad nakon što su dva opkoljena zatvorenika ispalila nekoliko hitaca upozorenja iz pištolja koje su pronašli u uredu. Napadači su se potom pobunili, uzrokujući ogromnu fizičku štetu na dijelovima zatvora za upravu i za osuđene zatvorenike, te ispoljili nezadovoljstvo na krovu zatvora.

Dva opkoljena zatvorenika uspjela su iskočiti kroz prozor van, gdje su predali oružje policiji. Kasnije su odvedeni u zatvor u Banjoj Luci, gdje je delegacija s njima obavila

¹¹ Postavljena usporedno sa policijskom stanicom u centru Doboja, ova relativno mala ustanova (kapaciteta 64 osuđena i 40 u istražnom pritvoru) u vrijeme posjete držala je 94 zatvorenika, od kojih 68 osuđenih. Delegacija CPT-a je obaviještena da zatvor, prvobitno projektiran da drži samo osobe okrivljene po prvi put koji služe kazne manje od 6 mjeseci, sada ima vrlo različit zatvorski profil. Prema izvještaju Ministarstva pravde RS-a o nemirima, preko polovine osuđenih zatvorenika ne bi trebalo biti smješteno u dobojskom zatvoru. Delegaciji je bilo jasno da zatvor nije u stanju osigurati odgovarajuću fizičku i dinamičku sigurnost za zatvorenike. Na primjer, bilo je primijetno da su samo 2 zatvorska službenika u svakoj smjeni u bloku za osuđene zatvorenike.

razgovor. Stupanj povreda zatvorenika uključivao je slomljene kosti i mnoštvo masnica. Ljudske žrtve su jedva izbjegnute.

41. CPT je zabrinut što je dopušteno da se situacija u dobojskom zatvoru izrodi u takvom obimu, kad je već neko vrijeme bilo očito da postoji mogućnost za takvo izbijanje nasilja. Delegaciji je bilo jasno, a što su potvrdili i osoblje i zatvorenici, da su zatvorenici bili u poziciji kontrole u zatvoreničkom dijelu dobojskog zatvora. Osim toga, delegacija je saznala da jedna grupa zatvorenika koristi nasilje kako bi kontrolirala druge zatvorenike, očigledno nekažnjeno. Prema navodima sugovornika s kojima je delegacija razgovarala, pokušaj ubojstva dvojice zatvorenika od strane mnogo veće grupe predstavlja kulminaciju dužih tenzija i ranijeg nasilja među zatvorenicima u ovoj ustanovi. Osoblje je u potpunosti bilo svjesno situacije.

Za zatvorenika A se znalo da je izložen riziku i zbog toga je držan u istražnom dijelu zatvora više od mjesec dana. Očigledno zbog nedostatka ćelijskog prostora u istražnom odjelu, ponovno je premješten u odjel za osuđene zatvorenike. Kad je izrazio zabrinutost za svoju sigurnost, rečeno mu je da mu se ne može garantirati, ali da će ga se prebaciti u svakom slučaju. Takva odluka je tim više uznemirujuća kad se zna da je u februaru/veljači 2007. bio uboden nožem za vrijeme pritvora u fočanskom zatvoru, te da je osoblje dobojskog zatvora znalo za ovaj očigledni pokušaj ubojstva.

Kad se napad desio svega nekoliko dana nakon što je zatvorenik A smješten u odjeljenje za osuđene zatvorenike, zatvorsko osoblje se pokazalo nesposobnim za intervenciju i zaštitu dva zatvorenika koji su bili u životnoj opasnosti. Takva nesposobnost je neoprostiva, pogotovo stoga jer je osoblje bilo vrlo svjesno da akumulirajuće tenzije u zatvoru samo što nisu eskalirale. Prema navodima uprave zatvora, različiti izvještaji upućeni Ministarstvu pravde, a koji detaljno opisuju situaciju koja se pogoršavala, prošli su neopaženo.

42. U dokumentu od 25.04.2007. vlasti Republike Srpske obavijestile su Ured Vijeća Europe u Sarajevu o rezultatima interne istrage nemira koji su se desili 28.03.2007.godine. Istraga je potvrdila tok događaja, kao što je CPT opisao u prethodnom tekstu, i priznaje odsustvo intervencije osoblja, premda ne upućuje na činjenicu da su zatvorenici bili u poziciji kontrole u odjeljenju zatvora za osuđene zatvorenike. U izvještaju se također predlaže otvaranje kaznenih i/ili disciplinskih postupaka protiv glavnih krivaca. Međutim, nijedna od predloženih mjera ne služi razjašnjavanju osnovnih uzroka nemira ili utvrđivanju koje su radnje potrebne kako bi se spriječilo ponavljanje takvih incidenata. Sadržaj ovog izvještaja je u velikoj mjeri ponovljen u odgovoru od 31.05.2007. koji su poslali vlasti Bosne i Hercegovine.

43. CPT preporučuje da vlasti poduzmu potrebne mjere da učine Zatvor u Doboju sigurnim i za osoblje i za zatvorenike putem, između ostalog, jačanja fizičke i dinamičke sigurnosti zatvora (uključujući povećanjem broja osoblja). Nadalje, treba se primjenjivati mnogo rigoroznija politika kako bi se osiguralo da se zatvorenici sa dugim zatvorskim kaznama ne šalju u Zatvor u Doboju.

Pored toga, CPT bi želio biti obaviješten o mjerama poduzetim da garantiraju sigurnost dva zatvorenika koja su prebačena u Zatvor u Banjoj Luci nakon nereda u Zatvoru u Doboju.

44. Informacije koje je delegacija prikupila u **zeničkom zatvoru** jasno ukazuju na to da ustanova nije pod djelotvornom kontrolom zatvorskog osoblja. U stvari, za vrijeme njezine posjete zatvoru, delegacija je primila mnoge indikacije i od zatvorenika i od osoblja da se osjećaju nesigurno. S obzirom na velik broj nasilnih incidenata među zatvorenicima, na šta je skrenuta pažnja delegaciji, takvo mišljenje je razumljivo.

Ilustracije radi, može se spomenuti incident koji se desio oko podneva 11.03.2007, kad je jedna grupa zatvorenika napala drugu grupu, što je rezultiralo hospitalizacijom jednog zatvorenika. Zatvorenici i osoblje su rekli delegaciji da je napad bio osveta za pokušaj ubojstva vođe napadačke grupe.

Svi uključeni u napad disciplinski su kažnjeni. Međutim, iznenađujuće je da nije pokrenuta krivična istraga niti za pokušaj ubojstva niti za kasniji napad.

CPT želi dobiti objašnjenje zašto nije pokrenut krivični postupak u pogledu ovog slučaja.

45. Čini se da su nasilje i vrijeđanje među zatvorenicima karakteristika svakodnevnog života u zeničkom zatvoru. Takvo institucionalizirano nasilje olakšavaju ozbiljni propusti u organizaciji, upravi i infrastrukturi zatvora, kao i nedostatak svrsishodnih aktivnosti. Većina ovih pitanja obradit će se u tekstu koji slijedi. Međutim, CPT želi posebno istaknuti dvije stvari:

Prvo, plan zatvora, koji je detaljno opisan u izvještaju o posjeti CPT-a 2003.godine¹², sa kolektivima koji obuhvaćaju nekoliko spavaonica, sprečava odgovarajući nadzor i kontrolu osoblja. Noću vrata spavaonica ostaju otključana, zatvorenici se mogu slobodno kretati kolektivom. Ova je situacija posebno problematična u Paviljonu V, gdje su maloljetnici i odrasli zatvorenici smješteni u zajedničkim objektima.

Dalje, status zeničkog zatvora kao jedinog zatvora visoke sigurnosti u Federaciji BiH otežava premještaj problematičnih zatvorenika u druge zatvorske ustanove.

46. U izvještaju CPT-a nakon posjete obavljene 2003.godine napravljene su slične primjedbe. U svom odgovoru vlasti su navele različite mjere koje bi se trebale poduzeti u pogledu poboljšanja sigurnosti u zeničkom zatvoru, uključujući premještaj maloljetnika u druge zatvorske ustanove u Federaciji, te poboljšavanje sigurnosti u drugim zatvorima, kako bi im se omogućilo da prime zatvorenike visokog rizika. Nažalost, nijedna od ovih mjera se ne primjenjuje. Pored toga, namjera transformiranja Aneksa forenzične psihijatrije u objekt visoke sigurnosti, što je također izraženo u odgovoru na izvještaj CPT-a, nije se ostvarila zbog političkih poteškoća u premještaju pacijenata iz Aneksa forenzične psihijatrije iz zeničkog zatvora.

S pozitivne strane, delegacija je vidjela dvokatnicu u fazi gradnje, namijenjene za smještaj zatvorenika pod zaštitom. Kad bude završena, jedinica smještena na

¹² Vidi CPT/Inf (2004) 40, paragrafi 64 do 68

gornjem katu imat će 16 ćelija sa po 2 zatvorenika sa pripadajućim sanitarnim uređajima. Prizemlje zgrade će postati nova ambulanta.

47. U **fočanskom zatvoru** delegaciji je rečeno da je proteklih mjeseci smanjeno nasilje među zatvorenicima, nakon premještaja posebno nasilnog zatvorenika u drugi zatvor. Ipak, delegacija se susrela s ozbiljnim slučajevima nasilja među zatvorenicima, uključujući i ubod nožem u februaru/veljači 2007, što je opisano u paragrafu 41 u prethodnom tekstu. Pored toga, prema saznanjima delegacije, dotični zatvorenik treba biti prebačen u fočanski zatvor nekada u budućnosti.

Fočanski zatvor je jedini zatvor visoke sigurnosti u Republici Srpskoj. Usprkos ovom statusu, uprava zatvora redovno pribjegava premještaju problematičnih zatvorenika kao način kojim ih se drži pod kontrolom. Ovi zatvorenici se tako šalju u manje sigurne ustanove, gdje su skloni da izazivaju i više nereda. Prema iskazima direktora, grupa od oko 25 posebno problematičnih zatvorenika trenutno kruži različitim zatvorima u Republici Srpskoj. Što se tiče ove grupe, uprava fočanskog zatvora dobila je dozvolu da izgradi posebno odjeljenje maksimalne sigurnosti za ukupno 30 zatvorenika; početak gradnje se očekuje krajem augusta/kolovoza 2007.

48. Čini se da su tuče među zatvorenicima, i unutar ćelija i u dvorištu **sarajevskog zatvora** redovna pojava. Kako bi se povećala sigurnost, otvoreno dvorište nedavno je podijeljeno ogradama; međutim, u dvorištu se još uvijek dešavaju tuče među zatvorenicima. Pored toga, kako je delegacija obaviještena, sigurnosni uvjeti još uvijek čine nemogućim da se osigura boravak na otvorenom prostoru za sve zatvorenike.

Pored toga, u sarajevskom zatvoru zaštitu ranjivih zatvorenika ozbiljno sputava prenatrpanost. Stoga uprava zatvora ima malo mogućnosti za smještaj zatvorenika koji trebaju zaštitu u odgovarajućim uvjetima.

49. Da rezimiramo, zatvori u Zenici, Doboju, i u manjoj mjeri, u Foči i Sarajevu, mogu se smatrati nesigurnim i za zatvorenike i za osoblje. Grupe siledžija posebno kontroliraju znatne dijelove zeničkog i dobojskog zatvora, čineći život drugim zatvorenicima posebno opasnim i neprijatnim. U tom kontekstu CPT želi ponoviti da dužnost zatvorskih vlasti brige uključuje i odgovornost zaštite zatvorenika od drugih zatvorenika koji mogu željeti nanijeti štetu.

50. U gorenavedenim zatvorskim ustanovama trebala bi se izraditi integrirana strategija rješavanja nasilja među zatvorenicima. Svaka takva strategija rješavanja problema zastrašivanja i nasilja među zatvorenicima, ukoliko želi biti djelotvorna, zahtijeva dovoljan broj zatvorskog osoblja koje je u poziciji vršiti svoje ovlasti na adekvatan način. Zbog toga osoblje mora biti u stanju pripravnosti na znakove nereda, te biti odlučno i pravilno obučeno da intervenira kad je potrebno; radna mjesta treba popuniti na odgovarajući način (odgovarajući broj osoblja i noću i danju). Ključna komponenta u upravljanju odnosima među zatvorenicima je pažljiva procjena, klasificiranje i podjela ćelija pojedinačnih zatvorenika unutar zatvorske populacije.

Drugo važno oruđe za sprečavanje nasilja među zatvorenicima je da uprava zatvora ustrajno ispita sve relevantne informacije u vezi sa navodnim nasiljem među

zatvorenicama na koje joj može biti skrenuta pažnja, i, po potrebi, pokrene postupak. Nedostatak odgovarajuće reakcije zatvorske uprave može podstaknuti klimu u kojoj zatvorenici koji namjeravaju zlostavljati druge zatvorenike mogu brzo povjerovati – s veoma dobrim razlogom – da to mogu činiti nekažnjeno. Zatvorski doktori i bolničko osoblje također imaju važnu ulogu u ovom kontekstu, pošto su često prve osobe kojima se pritvorenici obraćaju nakon zlostavljanja ili prijetnji od drugih zatvorenika.

51. CPT preporučuje da nadležne vlasti izrade sveobuhvatan plan koji će se baviti nasiljem među zatvorenicama u policijskim ustanovama u BiH. Takav plan bi trebao obrađivati posebne izazove unutar svake ustanove, te treba uputiti na:

- **odgovarajući nivo prisutstva osoblja u svim jedinicama tokom cijelog dana;**
- **obuku osoblja o sprečavanju i upravljanju slučajevima nasilja među zatvorenicama;**
- **procjenu, klasifikaciju i podjelu ćelija zatvorenicama;**
- **otkrivanje i praćenje slučajeva nasilja među zatvorenicama;**
- **kreiranje suvislog režima.**

CPT bi želio blagovremeno dobiti kopiju takvog plana.

52. Planirana gradnja odjela visoke sigurnosti u zeničkom i fočanskom zatvoru treba, ukoliko bude pravilno projektirana i vođena, doprinijeti činjenju i zatvora i zatvorskog sistema u cjelini sigurnijim. Delegaciji su pokazani planovi za odjel u Foči; ni projekt niti druge informacije nisu bili dostupni vezano za predloženu jedinicu u zeničkom zatvoru.

Delegacija je obaviještena da bi objekt u Foči bio samostalna jedinica sa 30 jednokrevetnih ćelija, sa pripadajućim sanitarnim uređajima, i objektima za rekreaciju u okviru objekta. Mala šetališta za vanjsku rekreaciju više su bila nalik na kaveze ograđene zidom, te ih **treba preispitati**. U vrijeme posjete izgledalo je da još nisu razrađeni ni režim ni kriteriji i garancije zaštite za smještaj zatvorenika u taj odjel.

53. Iako je prerano da CPT detaljno komentira predložene nove objekte u zeničkom i fočanskom zatvoru, on ipak želi skrenuti pažnju bh. vlasti na neka bitna razmatranja.

54. CPT smatra da zatvorenici koji predstavljaju posebno visok sigurnosni rizik trebaju, unutar ograničenja svojih pritvorskih jedinica, uživati relativno ležeran režim preko kompenzacije za njihovo ozbiljno pritvorsko stanje. Oni bi se posebno trebali moći susretati s ostalim zatvorenicama u jedinici, te im se treba dati dobar izbor aktivnosti (jačajući tako osjećaj autonomije i vlastite odgovornosti). Posebni bi se naponi trebali posvetiti razvijanju dobre unutrašnje atmosfere unutar jedinica visoke sigurnosti. Cilj bi bio izgradnja pozitivnih odnosa između zatvorenika i osoblja. To je u interesu ne samo humanog postupanja sa stanarima jedinice, nego i održavanja djelotvorne kontrole i sigurnosti, te sigurnosti osoblja.

U tom je pogledu važno da zatvorsko osoblje imenovano za rad u jedinicama visoke sigurnosti ima potrebno znanje i vještine za rad u takvom okruženju, te da postoji

multidisciplinarni tim koji će rukovoditi i davati potporu zatvorenicima smještenih u tu jedinicu.

Pored toga, u jedinici visoke sigurnosti jednako je, ako ne i više važno, postojanje zadovoljavajućeg programa aktivnosti nego na normalnim lokacijama. Program može učiniti puno u borbi protiv štetnih djelovanja življenja u ključaljoj atmosferi takve jedinice na osobnost zatvorenika.

Osim toga, mora postojati jasna zakonska osnova za raspoređivanje zatvorenika u jedinicu visoke sigurnosti, i svakom zatvoreniku u pogledu kojega se predviđa mjera posebne sigurnosti treba dati priliku da bude saslušan po tom pitanju prije donošenja službene odluke. Pored toga, dotični zatvorenici trebaju uvijek dobiti kopiju odluke, ne samo one koja se odnosi na inicijalno uvođenje takvog raspoređivanja, nego i njegovih kasnijih produženja. Od njih se treba tražiti da potpišu potvrdu da su dobili odluku. Pored toga, trebala bi postojati mogućnost žalbe protiv odluke o raspoređivanju u jedinicu visoke sigurnosti.

55. CPT preporučuje da nadležne vlasti formiraju, što je prije moguće, jedinice visoke sigurnosti u zatvorima u Zenici i Foči, koristeći postojeću međunarodnu domaću praksu u pogledu projektiranja i upravljanja takvim objektima.

Pored toga, preporučuje da nadležne vlasti uzmu u obzir gorenavedene napomene u procesu izrade režima i zakonskih odredbi i propisa na osnovu kojih će djelovati objekti visoke sigurnosti.

3. Broj zaposlenih

56. Ukupan broj zatvorskog osoblja u **zeničkom i fočanskom zatvoru** bio je 211, odnosno 513, što na prvi pogled može izgledati više nego dovoljno. Međutim, realno stanje na terenu je vrlo različito, zbog kombinacije faktora kao što su raspodjela osoblja, projekta zatvora i velikog broja upražnjenih radnih mjesta (na primjer, u zeničkom zatvoru ima 130 upražnjenih radnih mjesta, što uključuje 60 zatvorskih službenika i 16 osoba zaduženih za liječenje).

Nizak stupanj popunjenosti radnih mjesta je očit, na primjer, u Paviljonu I zeničkog zatvora, gdje su tri ili četiri zatvorska službenika odgovorna za 395 zatvorenika noću, te u Zgradi II fočanskog zatvora, u kojoj su tri zatvorska službenika zadužena za zadziranje noću svih 223 zatvorenika.

Pored toga, delegaciji je izgledalo da bi, čak i da su nepopunjena mjesta zatvorskih službenika u Zenici i Foči popunjena, ukupan broj još uvijek bio prenizak da bi osigurao odgovarajuću brigu i zaštitu zatvorenicima. CPT preporučuje da vlasti BiH provedu procjenu broja zaposlenih potrebnih da **osiguraju sigurno okruženje i za osoblje i za zatvorenike u zatvorima u Foči i Zenici. Pored toga, sva nepopunjena radna mjesta u zatvorima u Zenici i Foči trebaju se hitno popuniti.**

57. U **sarajevskom zatvoru** kadrovska popunjenost se poboljšala u usporedbi s prethodnom posjetom CPT-a; ukupno je zaposleno novih 20 zatvorskih službenika.

58. Očigledno je da je kadrovski integritet preduvjet za održavanje zatvora sigurnim. U nekoliko zatvora delegacija je opazila da su zaposleni otpušteni ako su uhvaćeni da krijumčare drogu, mobilne telefone i drugu krijumčarenu robu u zatvor. Istovremeno treba priznati da zatvorsko osoblje obavlja zadatke koji ih čine pogodnim metama za vanjski pritisak da trguju nezakonitim predmetima u zatvoru. Ispravna politika o integritetu osoblja treba se baviti takvim rizicima i osigurati smjernice, kad je to potrebno. Treba uključiti i ostala bitna pitanja, kao što su zapšljavanje, interne kontrole i nadzor.

CPT preporučuje da nadležne vlasti osmisle sveobuhvatnu politiku integriteta za zatvorsko osoblje.

4. Materijalni uvjeti

59. Materijalni uvjeti u **zeničkom zatvoru** su slični onima opisanim u izvještaju CPT-a o posjeti izvršenoj 2003.godine. Posjećeni paviljoni su generalno u umjerenom stanju obnove. Istražno odjeljenje u prizemlju Paviljona II nedavno je renovirano i pruža odgovarajuće uvjete; ćelije su opremljene stolicom, stolom, krevetom i TV-prijemnikom.

60. Određena pozitivna kretanja mogu se primijetiti i u **sarajevskom zatvoru**; sobe za posjete su obnovljene, uveden sistem centralnog grijanja, i odgovarajući sistem poziva uveden u dijelovima zatvora.

Međutim, zbog lošeg stanja obnove stare zgrade i prenapučenosti, uvjeti u sarajevskom zatvoru su i dalje vrlo loši. U određenim odjeljenjima neki zatvorenici nemaju vlastiti krevet i moraju spavati na madracima na podu. Nadalje, tri ćelije za izolaciju (73b, 77 i 80) su u vrlo lošem stanju; ćelija 73b nema prirodnog svjetla i ventilacije, jer prozorski kapak potpuno prekriva prozor, a zatvorsko osoblje kaže da često uklanja jedinu sijalicu kao mjeru prevencije samoozljeđivanja, ostavljajući tako ćeliju u potpunom mraku. Iz sanitarnih prostorija se širi smrad, a pjenasti madrac na metalnom krevetu je pocrnio i nedostaju mu komadi, pošto ga je zatvorenik ranije zapalio. Ćelije 77 i 80 su u jednako lošem stanju.

U pogledu člana 8 stav 5 Konvencije, delegacija CPT-a je zatražila da se ćelije za izolaciju odmah stave izvan upotrebe. Pismom od 31.05.2007. bh. vlasti su obavijestile CPT da te ćelije više nisu u upotrebi do njihove obnove.

CPT preporučuje da bh. vlasti odmah poduzmu mjere kako bi osigurale da svaki zatvorenik u Zatvoru u Sarajevu ima svoj vlastiti krevet i čistu posteljinu. Trebaju se poduzeti hitni koraci kako bi se osiguralo da ova ustanova radi u okviru svog službenog kapaciteta.

61. Kako je već navedeno, **fočanski zatvor** ima dva slična susjedna četverokatna smještajna bloka, Zgradu I i Zgradu II. U vrijeme posjete Zgrada I imala je samo medicinski odjel, pošto je ostatak zgrade još bio u fazi renoviranja, ali je planirano da unutar ove zgrade bude formirano odjeljenje za skidanje s droge bez lijekova.

Zgrada II ima dva kolektiva na svakom od četiri kata: veći i manji kolektiv. Delegacija je posjetila kolektiv 22 na trećem katu i kolektiv 21 na drugom katu. Kolektiv 22 ima

48 kreveta, od čega je u vrijeme posjete zauzeto bilo 37 kreveta. Tih 48 kreveta smješteno je u četiri spavaonice: dvije spavaonice sa oko 50 m² svaka imaju svaka 14 kreveta, a dvije spavaonice od 37 m² imaju svaka 10 kreveta. Kolektiv 21 na drugom katu ima spavaonicu od 50 m² sa 14 kreveta, te spavaonicu veličine 25 m² u kojoj je smješteno sedam kreveta. Pored toga, oba kolektiva imaju poprilične zajedničke prostorije koje imaju TV-prijemnik, stolove, klupe i ormare (u kojima se mogu čuvati osobne stvari i hrana). Treba naglasiti da se zatvorenici cijelo vrijeme mogu kretati u svojim kolektivima. Vrata prema ovim kolektivima su zaključana većinu dana, a zaposleni ostaju izvan njih.

5. Režim

62. Režim za pritvorenike u istražnom zatvoru je posebno loš. U sarajevskom zatvoru zatvorenicima se ne nude ni rad ni rekreacija, i samo zahvaljujući tome što su smješteni u višekrevetnim ćelijama nisu u potpunosti lišeni kontakta s ljudima. Ipak, čak uzimajući u obzir vanjske aktivnosti, posjete advokata i tužiranje, oni su zaključani po 23 sata dnevno. U zeničkom zatvoru pritvorenici u istražnom zatvoru su smješteni u jednokrevetne ćelije i mogu se družiti sa drugim zatvorenicima samo za vrijeme vanjskih aktivnosti, koje su često smanjene na manje od jednog sata dnevno. Kao posljedica toga, oni provode više od 23 sata dnevno u izolaciji, sa tek nekoliko sati gledanja TV-a i čitanja novina; knjige očigledno nisu dozvoljene.

U tom pogledu treba primijetiti da član 157 Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH predviđa "boravak na otvorenom prostoru najmanje 2 sata", te, između ostalog, kupovinu knjiga "o svom trošku". Delegaciji se činilo da se ni u zeničkom ni u sarajevskom zatvoru ne pridržavaju zakona na pravi način.

63. **CPT ponavlja svoju preporuku da nadležne vlasti trebaju hitno poduzeti mjere na poboljšavanju aktivnosti za osobe u istražnim zatvorima. Cilj bi trebao biti da se osigura da svi zatvorenici budu u mogućnosti provesti umjeren dio dana izvan svojih ćelija, da budu angažirani u svrsishodnim aktivnostima različite prirode (grupne društvene igre; rad, pogotovo onaj stručne vrijednosti; edukacija; sport).**

Pored toga, CPT poziva nadležne vlasti da odmah osiguraju stvarnu primjenu Zakona o kaznenom postupku BiH, po kojem sve osobe u istražnom zatvoru trebaju biti na otvorenom prostoru najmanje 2 sata dnevno¹³.

64. U vrijeme posjete rad neke vrste osiguran je za 455 osuđena zatvorenika u zeničkom zatvoru; većina je angažirana u radionici metala. Zatvorenicima se nude i različiti tečajevi i školovanje. U fočanskom zatvoru radilo je 189 zatvorenika, uključujući i u metalurgiji. I u zeničkom i u fočanskom zatvoru činili su se hvale vrijedni napor da se zatvorenicima ponude aktivnosti. Na primjer, u fočanskom zatvoru djelovalo je nekoliko radionica, kao što su novinarska, kompjuterska i drvorezbarska. Osim toga, zatvorenici mogu redovno gledati filmove ili prisustvovati posebnim događajima, kao što su nogometne utakmice, karaoke i partije šaha; moguće je i obrazovanje do srednje škole.

¹³ Vidi član 143 Zakona o kaznenom postupku BiH, član 157 Zakona o kaznenom postupku Federacije BiH i član 200 Zakona o kaznenom postupku RS-a.

U oba zatvora zatvorenicima se osigurava najmanje 2 sata dnevno boravka na otvorenom prostoru.

65. CPT pozdravlja napore koji se čine u fočanskom i zeničkom zatvoru na osiguravanju suvislog režima za osuđene zatvorenike. Kao što su osnovni element pokušaja da se zatvorenici pripreme za reintegraciju u društvo, ciljane aktivnosti doprinose pozitivnoj atmosferi u zatvoru i pomažu u svođenju nasilja među zatvorenicima na najmanju moguću mjeru.

CPT podstiče vlasti da dalje povećaju broj aktivnosti za zatvorenike u zatvorima u Foči i Zenici.

6. Zdravstvene usluge

66. U 2004-oj godini dva međunarodna eksperta koje je ovlastilo Vijeće Europe procijenila su stanje zdravstvene zaštite u raznim zatvorima Bosne i Hercegovine, uključujući zatvore u Foči, Sarajevu i Zenici¹⁴. Izvještaj sadrži značajne preporuke o jednom broju predmeta, uključujući obuku bolničkog osoblja; osobna higijena i higijena okoline; sprečavanje zaraznih bolesti; uloga doktora u disciplinskim postupcima; te razvoj zatvorske politike u pogledu droga. Zaključci posjete 2007.godine jasno pokazuju da se provodi mali broj preporuka sadržanih u izvještaju procjene ili u izvještaju CPT-a o njegovoj posjeti obavljenoj 2003.godine. Razlog za ovo može biti što zatvorskoj zdravstvenoj zaštiti na razini kreiranja politike i inspekcije nedostaje snažan zagovornik. Potencijalno bi entitetska Ministarstva zdravstva mogla igrati takvu ulogu. Za početak treba postojati puno veća koordinacija pitanja zdravstvene zaštite u zatvorima između ministarstava zdravstva i pravde.

CPT preporučuje da nadležne vlasti poduzmu neophodne mjere kako bi poboljšale zdravstvene usluge u zatvorima, na osnovu smjernica navedenih u izvještaju o procjeni, kojega je sačinilo Vijeće Europe 2004.godine. Pored toga, treba se povećati uključenost entitetskih Ministarstava zdravstva u razvijanje zdravstvene zaštite u zatvorima.

67. U određenim specifičnim područjima primijećen je napredak u osiguravanju zdravstvene zaštite u zatvorima. Na primjer, u zeničkom zatvoru, kao i u zatvorima u Foči i Sarajevu, novopristigle zatvorenike medicinski pregledaju doktor ili tehničar. Nadalje, izgradnja nove jedinice za zdravstvenu zaštitu u zeničkom zatvoru vrijedno je pohvale. Drugo pozitivno kretanje je da se kadrovska popunjenost zdravstvenim radnicima u sarajevskom zatvoru poboljšala od posjete 2003.godine. U vrijeme posjete u zatvoru su radili liječnik opće prakse, stomatolog i dva tehničara, te su bile sedmične posjete psihijatra, koje će se očigledno povećati na puno radno vrijeme u skorašnje vrijeme.

U zeničkom zatvoru, nasuprot tome, kadrovska popunjenost zdravstvenim radnicima je i dalje neodgovarajuća. Ustanova je imala jednog doktora zaposlenog na puno radno vrijeme na 779 zatvorenika. Pored toga, radilo je 13 tehničara i 14 liječnika specijalista (uključujući stomatologa, dermatologa, kirurga i psihijatra) koji po potrebi posjećuju zatvor.

¹⁴ "Procjena stanja zdravstvene zaštite u zatvorima u Bosni i Hercegovini"; Zajednički program Vijeća Europe-EK za BiH – provedba postpristupnih obaveza.

U fočanskom zatvoru je zaposlen jedan doktor medicine, koji posjećuje zatvor tri do četiri sata radnim danom, te tri tehničara; stomatolog dolazi tri puta sedmično, a psihijatar jedanput mjesečno. Prisutstvo doktora medicine je nedovoljno za ustanovu od gotovo 300 zatvorenika.

CPT preporučuje zapošljavanje još jednog doktora medicine u Zatvoru u Zenici, te povećano prisutstvo doktora u Zatvoru u Foči.

68. U posjećenim zatvorima zdravstveni kartoni sastoje od svežnja grupiranih papira, čiji se kvalitet razlikuje od zatvora do zatvora. Čini se da su kartoni u fočanskom zatvoru precizno složeni, dok su u zeničkom zatvoru informacije u kartonima nepotpune, pošto je doktor objasnio da ne piše uvijek pismene bilješke o svojim razgovorima sa zatvorenicima. Delegacija je dala slične primjedbe u sarajevskom zatvoru, gdje je vođenje evidencije od strane zatvorskog doktora oskudno.

69. CPT smatra da dosje sačinjen nakon liječničkog pregleda novoprimljenog zatvorenika treba sadržavati:

- i) opis navoda dotične osobe koji su relevantni za liječnički pregled (uključujući njezin opis svog zdravstvenog stanja i sve navode zlostavljanja)
- ii) opis objektivnih medicinskih nalaza na osnovu temeljitog pregleda, i
- iii) zaključke doktora u svjetlu gorenavedenog, navodeći stupanj dosljednosti između navoda i objektivnih medicinskih nalaza.

CPT preporučuje poduzimanje koraka koji će osigurati da praksa u BiH u pogledu zdravstvenog pregleda novoprimljenih zatvorenika bude u skladu s gore navedenim razmatranjima.

70. Usprkos učestalosti ovisnosti o drogi u posjećenim zatvorima, nema koherentne i sveobuhvatne politike o drogi. Međutim, određeni elementi onoga što bi konačno moglo postati ispravna politika o drogama, kao što su analiza urina, zaista postoje, a delegacija je informirana i u zeničkom i u fočanskom zatvoru o planovima da se formiraju odjeljenja za skidanje s droge bez lijekova.

CPT preporučuje da se izradi sveobuhvatna politika o drogi za zatvore u BiH, kao dio nacionalne strategije.

71. Izrada ispravne politike o drogi treba biti prioritet, pošto se čini da je droga lako dostupna unutar posjećenih zatvora, ponekad s ozbiljnim posljedicama. Na primjer, u Zatvoru u Zenici delegacija je ispitala slučaj smrti u pritvoru 13.11.2006, očigledno uzrokovane trovanjem heroinom. Prvo je delegacija navedena da vjeruje da je ovaj zatvorenik umro u jedinici za zdravstvenu zaštitu, u koju je smješten nakon što je otpušten iz bolnice. Međutim, ispalo je da je prije smrti zatvorenik premješten iz jedinice za zdravstvenu zaštitu u ćeliju s mekim zidovima Paviljona II, u kojoj je umro

nekoliko sati nakon otpuštanja iz bolnice. Tužitelj je očigledno otvorio istragu u vezi sa smrću tog zatvorenika.

Za vrijeme posjete delegacija CPT-a je zatražila rezultate istrage, kao i kopiju izvještaja o obdukciji. Do danas CPT nije dobio ni izvještaj tužitelja ni izvještaj o obdukciji. Međutim, pismom od 31.05.2007, bh. vlasti su obavijestile CPT da je komisija sastavljena od dva psihijatra i psihologa ispitala smrt ovog zatvorenika. U svom je zaključku Komisija navela da je zatvorenik umro od predoziranja drogom, te da je sve medicinsko osoblje uključeno u slučaj djelovalo na odgovarajući način. Međutim, čini se da Zaključak br. 5 izvještaja sugerira da je zatvorenik umro nakon što je progutao nedozvoljene narkotike nakon povratka iz bolnice, dok je bio smješten ili u jedinici zdravstvene zaštite ili u ćeliji sa mekim zidovima.

S jedne strane, takvi bi nalazi bili zabrinjavajući, jer bi ukazivalo na to da osoblje Zatvora u Zenici ne može zaštititi čak ni zatvorenika koji se oporavlja od predoziranja, smještenog u objektu zdravstvene zaštite, da se ne opskrbi nedozvoljenim tvarima. Ćelija s mekim zidovima je pod video-nadzorom i snimak kamere bi bio vrlo koristan u utvrđivanju tačnog toka događaja te noći; međutim, delegaciji je rečeno da je kasetna navodno izgubljena. S druge strane, Zaključak br. 5¹⁵ ne može se potvrditi na osnovu datih podataka; prisutstvo morfija u želucu ne pruža dovoljnu osnovu za zaključak da se to desilo usljed nedavnog oralnog uzimanja. Pored toga, prilično je neuvjerljivo da je zatvorenik izjavio da se osjeća dobro u 3:50, a petnaest minuta kasnije nađen je bez svijesti, i kasnije proglašen mrtvim.

CPT bi želio dobiti izvještaj o istrazi od strane javnog tužitelja, te kopiju obdukcije i toksikološke izvještaje. Pored toga, CPT preporučuje da se nalazi Komisije iz paragrafa 71 proslijede tužitelju nadležnom za provođenje istrage ovog smrtnog slučaja.

7. Disciplina, izoliranje i sredstva sputavanja

72. Disciplinske mjere protiv zatvorenika u istražnom zatvoru u Federaciji uređuje Zakon o kaznenom postupku, pripisujući ovlasti za disciplinsko kažnjavanje zatvorenika sucu. Čini se da su disciplinske mjere dostupne sucu prema članu 159 Zakona ograničene na ograničenja posjeta i prepiske, dok član 159 (3) predviđa pravo žalbe protiv dosuđenih disciplinskih sankcija. Zakon navodi da ograničenje vanjskih kontakata treba slijediti nakon disciplinskog prekršaja, čak i onda kada počinjeni prekršaj nije vezan za zloupotrebu takvih vanjskih kontakata. CPT ima rezerve u pogledu takvih ograničavanja, te bi **želio dobiti komentare vlasti po ovom pitanju**. Pored toga, za vrijeme posjete delegacije sarajevskom zatvoru, rečeno je da sudac također može donijeti odluku da zatvorenik u istražnom zatvoru bude smješten u samicu, u skladu s Pravilnikom o kućnom redu (interne odredbe) za osuđene zatvorenike.

¹⁵ Zaključak Br.5 izvještaja Neovisne stručne komisije od 18.05.2007. navodi: "Za vrijeme reanimacije pacijenta korišten je odgovarajući protuotrov – Naloxone u infuziji u propisanoj dozi, koji je uspostavio stabilizaciju vitalnih funkcija, ponovno sticanje svijesti i uspostavljanje komunikacije sa pokojnikom. Potvrda ovog zaključka je i izvještaj toksikološke analize, prema kojoj nije bilo heroina (diacetylmorfina) niti njegovih metabolita, a oni su nađeni u izbljuvku koji je uzet neposredno nakon smrti. To nameće mogućnost oralne zloupotrebe heroina (na usta), a nakon terapijske intervencije u hitnoj pomoći, što je najvjerojatnije dovelo do trenutne smrti".

CPT bi želio dobiti detaljno pojašnjenje disciplinskih mjera koje se primjenjuju na osobe u istražnom zatvoru.

73. Stanje vezano za disciplinsko kažnjavanje osuđenih zatvorenika nije se promijenilo od posjete 2003.godine (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragrafi 109 i 110). U Republici Srpskoj zatvorenicima se mogu dosuditi tri vrste disciplinskih mjera: ukor; lišavanje povlastica i smještanje u samicu najviše na 30 dana; nadalje, ukupna dužina vremena provedenog u samici ne bi smjela prijeći šest mjeseci. U Federaciji BiH osuđeni zatvorenik se može disciplinski kazniti (javnim) ukorom, novčanom kaznom ili samicom do 20 dana; nadalje, ukupna dužina vremena provedenog u samici ne bi smjela prijeći šest mjeseci. Iako je delegacija primijetila da nijedan zatvorenik u posjećenim zatvorima nije proveo šest mjeseci godišnje u samici, CPT bi bio ozbiljno zabrinut ukoliko bi se zatvorenici stavljali u izolaciju na tako duge periode.

Zakoni u oba entiteta predviđaju saslušanje zatvorenika i žalbenu proceduru. U Republici Srpskoj disciplinsku mjeru izriče direktor, a zatvorenik se može žaliti Ministarstvu pravde. Nadalje, na zahtjev zatvorenika, pravni zastupnik može asistirati pritvoreniku za vrijeme saslušanja. U Federaciji BiH svaki zatvor formira disciplinski odbor koji donosi odluke o disciplinskim mjerama. Zakon predviđa da se zatvorenik može žaliti direktoru ako se ne slaže sa dosuđenom disciplinskom mjerom.

CPT je mišljenja da zatvorenici trebaju imati pravo žalbe organu izvan dotične zatvorske ustanove protiv dosuđivanja disciplinske mjere; to trenutno nije slučaj u Federaciji BiH.

CPT preporučuje da nadležne vlasti u Federaciji BiH poduzmu potrebne mjere kako bi se zatvorenicima garantiralo pravo žalbe vanjskom tijelu protiv nametanja disciplinske mjere.

74. Zenički i fočanski zatvor su također uveli poseban režim za posebno problematične zatvorenike.

Članovi 173 i 174 Pravilnika o kućnom redu zeničkog zatvora predviđaju da se teški zatvorenici smještaju u Odjel C Paviljona II na najkraći period od mjesec, i na najduži period od tri mjeseca. Odluku o takvom premještanju donosi šef odjeljenja za tretman, nakon konsultacija sa šefom sigurnosti, ali se ne saopćava pismeno dotičnom zatvoreniku, i ne postoji mogućnost žalbe. U vrijeme posjete u Odjeljenju C bilo je osam zatvorenika. Zakonski osnov za ovu mjeru u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija Federacije BiH delegaciji je bio nejasan.

Zapravo, ova je mjera već opisana i komentirana u izvještaju o posjeti CPT-a 2003.godine (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 111), ali čini se da nisu poduzeta nikakve radnje u tom pogledu. Komitet želi podsjetiti da je očigledno da mjera izolacije ne bi trebala biti dosuđivana na period duži od onoga koliko traje opasnost koju predstavlja zatvorenik. Zbog toga moraju postojati redovna preispitivanja odluke za dosuđivanje takve mjere. Nadalje, zatvorenike se treba što je više moguće u potpunosti obavještavati o razlozima dosuđivanja mjere, te njezinog preispitivanja, ukoliko je potrebno.

75. **CPT preporučuje da nadežne vlasti osiguraju da:**

- **zatvorenik koji je izoliran, ili kojem se produžava takav položaj, bude obaviješten u pismenom obliku o razlozima izolacije (razumije se da može postojati razumno opravdanje za zadržavanje od zatvorenika specifičnih detalja vezanih za sigurnost);**
- **zatvorenik za kojeg je predviđena mjera izolacije dobija mogućnost da izrazi svoja gledišta po tom pitanju;**
- **izolacija zatvorenika se u potpunosti preispituje najmanje jedanput u tri mjeseca;**
- **zatvorenici imaju pravo žalbe organu izvan dotične zatvorske ustanove protiv nametanja ili produžavanja mjere izolacije.**

Pored toga, treba se uspostaviti jasna procedura koja bi osigurala da su zatvorenici svjesni prethodno navedenih prava i garancija zaštite.

76. U fočanskom zatvoru problematični zatvorenici su bili smješteni u posebnu jedinicu "pod povećanim nadzorim", što je mjera koja je u skladu s odredbama člana 178 člana Zakona o izvršenju krivičnih sankcija RS-a. Stavljanje u Posebnu jedinicu može biti najduže na period od tri mjeseca nakon odluke direktora, uz odobrenje ministra pravde. Ministar može odlučiti o produženju mjere na naredna tri mjeseca.

U vrijeme posjete jedan zatvorenik je bio stavljen pod povećani nadzor; bio je smješten u tzv. Posebnu jedinicu, koja se nalazi do krila sa samicama. Ovaj zatvorenik je imao po sat vremena dnevno boravka na otvorenom prostoru, bilo mu je dopušteno da ide u gimnastičku dvoranu dva puta sedmično, i mogao je gledati TV koliko je htio. U pogledu mjere povećanog nadzora, CPT smatra da zatvorenici podložni ovom režimu trebaju imati pravo na iste garancije zaštite kao što su gore navedene.

CPT preporučuje da vlasti Republike Srpske osiguraju da svi zatvorenici stavljeni pod povećani nadzor koriste prethodno navedene garancije zaštite navedene u paragrafu 75.

77. Što se tiče korištenja sredstava sputavanja, delegacija se susrela sa zatvorenikom u Zatvoru u Foči, koji je naveo da su mu prije nekoliko mjeseci, dok je bio smješten u Specijalnu jedinicu, oba članka bila vezana lisicama za krevet nekoliko dana, kao mjera sprečavanja da izvrši čin samoozljeđivanja. Zatvorenik je potvrdio da su ga s prekidima oslobađali lisica kako bi ga pustili da ode na WC ili da kratko prošetna hodnikom. Pošto korištenje lisica nije zabilježeno, CPT nije mogao provjeriti vrijeme njihovog korištenja. Ipak, direktor Zatvora u Foči potvrdio je da je odobrio korištenje lisica u pogledu tog zatvorenika.

S gledišta CPT-a, obuzdavanje zatvorenika za koje postoji rizik od samoozljeđivanja vezanjem lisicama za krevete nije prihvatljivo. Postoje alternativni načini mehaničkog sputavanja zatvorenika, koji su podesniji i uzrokuju manje povreda. U tim rijetkim slučajevima kad je potrebno pribjegavanje instrumentima fizičke prisile, zatvorenika treba držati pod stalnim i odgovarajućim nadzorom. Pored toga, instrumenti prisile trebaju se što prije ukloniti; nikad ih se ne bi trebalo primjenjivati ili produžavati

njihovu primjenu kao kaznu. Konačno, treba voditi evidenciju o svakom slučaju pribjegavanja sredstvima prisile protiv zatvorenika.

CPT preporučuje da nadležne vlasti izdaju jasne smjernice svim zatvorima da osiguraju odgovarajuću procjenu mentalnog zdravlja i zaštite za koje postoji rizik od samoozljeđivanja ili samoubojstva. Ove smjernice trebaju pokrivati elemente navedene u paragrafu 77, uključujući dozvoljena sredstva sputavanja i odgovarajuće evidentiranje njihove upotrebe. CPT bi želio dobiti kopiju tih smjernica.

78. Kako je već navedeno u izvještaju o posjeti obavljenoj 2003, savjesno bilježenje svakog korištenja samica ili instrumenata fizičkog obuzdavanja je osnovna garancija zaštite od moguće zloupotrebe, te predstavlja osnovno sredstvo za dobru upravu.

Informacije koje je delegacija prikupila ukazuju da postoji mnogo prostora za poboljšanje u ovoj oblasti u određenim posjećenim ustanovama. Pored nepostojanja evidencije korištenja lisica u Posebnoj jedinici fočanskog zatvora, delegacija je opazila da ne postoji iscrpniji registar niti za Posebnu jedinicu niti za krilo u kojem su smještene samice, što otežava kontrolu njihove upotrebe. U zeničkom zatvoru evidencije ukazuju na to da je 2005, 2006. i 2007. bilo samo sedam slučajeva upotrebe fizičkog ograničavanja. Međutim, delegacija je otkrila da barem dva slučaja u martu/ožujku 2007.godine nisu ispravno evidentirana; u jednom slučaju upotrijebljen je suzavac protiv zatvorenika koji su navodno već bili pod kontrolom.

CPT preporučuje da se poduzmu odgovarajuće mjere koje bi osigurale da se svako stavljanje u samice ili ćelije za izolaciju, te svako korištenje instrumenata fizičkog sputavanja (bilo u medicinskom kontekstu ili ne) podesno evidentira, u pogledu razloga i vremenske dužine. Bilo bi poželjno da se formiraju posebni registri za evidentiranje takvih informacija (pored evidentiranja u pojedinačni dosje dotične osobe).

79. Delegacija je zabilježila da zatvorski službenici u fočanskom i zeničkom zatvoru imaju pristup spreju suzavcu. U fočanskom zatvoru sprej suzavac nije bio dio standardne opreme zatvorskih službenika, te se stoga nije unosio u zatvor. Međutim, u zeničkom zatvoru sprej suzavac se uručivao svim zatvorskim službenicima na početku njihove smjene. Delegacija CPT-a zatražila je od bh. vlasti da obavijeste Komitet o mjerama poduzetim na uvođenju odgovarajućih smjernica i procedura evidentiranja njegove upotrebe. Pismom koje su vlasti poslale CPT-u 31.05.2007. desilo se da nikakve posebne upute nisu bile dostupne u pogledu korištenja suzavca, osim da se njegova upotreba mora prijaviti Ministarstvu pravde, što se nije uvijek dešavalo u praksi.

Sprej suzavac je potencijalno opasna tvar i ne bi se trebala koristiti u zatvorenim prostorima. CPT ima ozbiljne rezerve čak i kad se koristi na otvorenim prostorima; ako se izuzetno treba koristiti, trebaju postojati jasno definirane garancije zaštite. Na primjer, osobama izloženim spreju suzavcu treba odmah dopustiti pristup doktoru, te im se dati protuotrov. Sprej suzavac se nikad ne treba koristiti protiv zatvorenika koji je već stavljen pod kontrolu. Nadalje, sprej suzavac ne treba biti dio standardne opreme zatvorskih službenika.

CPT preporučuje da bh. vlasti sačine jasnu direktivu koja će regulirati korištenje spreja suzavca, koja treba sadržavati najmanje:

- jasne instrukcije o tome kad se sprej suzavac može koristiti, koja bi trebala eksplicitno reći da se sprej suzavac ne bi trebao koristiti u zatvorenim područjima;
- pravo zatvorenika izloženih spreju suzavcu da im se odmah dopusti pristup doktoru, te da im se odmah pruži protuotrov;
- kvalifikacije, obuku i vještine osoblja ovlaštenog da koristi sprej suzavac;
- odgovarajuće izvještavanje i mehanizmi inspekcije u pogledu korištenja spreja suzavca.

8. Pritužbe i inspeksijske procedure

80. U posjećenim zatvorima zatvorenici mogu uložiti žalbu zatvorskom osoblju, uključujući i direktoru. U fočanskom zatvoru mogu se dobiti koverta od zatvorskog osoblja u svrhu pravljenja žalbi koje se kasnije mogu staviti u poštanski sandučić, i koje se svakodnevno prikupljaju. Primljene žalbe se evidentiraju u knjigu. Pored toga, zatvorenici mogu zatražiti da razgovaraju s direktorom ili tako da mu pošalju predstavku ili da mu se obrate za vrijeme njegovih dvosedmičnih obilazaka zatvora. Žalbena procedura je postavljena na zidovima kolektiva.

U sarajevskom zatvoru zatvorenicima nisu bile dostupne ni koverta ni zatvorene kutije za žalbe, a čini se da je u zeničkom zatvoru tek nekolicina zatvorenika bila svjesna mogućnosti ulaganja žalbe, pošto takve informacije nisu date zatvorenicima. Na primjer, letak s informacijama podijeljen zatvorenicima u istražnom zatvoru u Zenici ne spominje žalbe. U tom pogledu stanje se nije razvilo od 2003.godine.

81. Entitetski Ombudsmeni također imaju mandat da primaju žalbe zatvorenika. Međutim, čini se da je tek nekolicina zatvorenika iskoristila tu mogućnost. Posebna smetnja korespondenciji sa Uredom ombudsmana bila je da bi prepiska u svim posjećenim zatvorima, uključujući sa službenim organima za žalbe i Ministarstvom pravde, bila predata osoblju u otvorenoj koverti, kako bi se mogla provjeriti na prisutstvo krijumčarene robe.

CPT preporučuje da bh. vlasti poduzmu potrebne korake kako bi osigurale povjerljivost korespondencije zatvorenika sa vanjskim sudskim i žalbenim tijelima.

82. CPT pridaje posebnu važnost redovnim posjetama svim zatvorskim ustanovama od strane neovisnog tijela ovlaštenog da prima i, ako je potrebno, poduzima djelovanja po žalbama zatvorenika, te posjećuje prostorije. Državni i entitetski ombudsmeni također imaju mandat da provedu inspekciju na licu mjesta. Očigledno je Ombudsman Republike Srpske zaista proveo takve inspekcije, dok se u Federaciji BiH takvo sredstvo čini prilično nerazvijeno. Na primjer, uprava zatvora u Zenici ne može se sjetiti skorije inspekcije zatvora od strane Ureda ombudsmana.

Delegaciji CPT-a je rečeno da bi se, nakon spajanja tri Ureda ombudsmena 2007.godine, trebao formirati poseban odjel namijenjen kontroli zatvora.

CPT ohrabruje formiranje takvog specijaliziranog odjela, posebno u nedostatku neovisnog zatvorskog inspektorata, te želi biti obaviješten o rasporedu provedbe odluke za formiranje posebnog odjela namijenjenog kontroli zatvora.

C. Psihijatrijske ustanove

1. Uvodne napomene

83. Delegacija CPT-a je ponovo posjetila **Psihijatrijsku bolnicu Sokolac**, koju je prethodno posjetila u aprilu/maju 2003, te u decembru/prosincu 2004 (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 117). Tokom posjete 2007.godine delegacija se fokusirala na "zatvoreno" muško akutno odjeljenje Jedinicu forenične psihijatrije koja se sastoji od "zatvorenog" i "otvorenog" odjeljenja. Dana 20. marta 2007. na muškom akutnom odjeljenju bilo je registrirano 26 pacijenata, a na Forenzici 85 pacijenata (od kojih je 27 smješteno na zatvorenom odjeljenju).

84. Delegacija CPT-a također je ponovo posjetila **Aneks forenične psihijatrije zeničkog zatvora**, koji je prethodno posjetila za vrijeme periodične posjete 2003.godine (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragrafi 84 do 100). U izvještaju o *ad hoc* posjeti 2004.godine CPT je spomenuo neprekinutu mrtvu tačku oko preseljenja Aneksa (vidi CPT (2005) 4, paragraf 22). Do sada nije nađeno rješenje (ipak, vidi odjeljak 4 u tekstu koji slijedi).

85. Delegacija nije čula nikakve navode o zlostavljanju pacijenata od strane osoblja u Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu, niti je čula za novije incidente nasilja među pacijentima. Ipak, osoblje je priznalo da su povremeno pacijenti Muškog akutnog odjela zaticani sa madricama na tijelu, i pretpostavilo se da su ih uzrokovali drugi pacijenti. Pored toga, prenapučenost na zatvorenom odjelu Jedinice za forenzičnu psihijatriju, zajedno sa općim nedostatkom prisutstva osoblja unutar sigurnog prostora, očigledna lakoća s kojom se nedozvoljene supstance mogu proturiti pacijentima kroz zatvorenu metalnu kapiju koja daje pristup odjelu, te činjenica da pacijenti provode duge periode zatvoreni na odjelu, znatno povećavaju rizik od nasilja među pacijentima i drugih povezanih poremećenih ponašanja.

CPT preporučuje da nadležne vlasti poduzmu potrebne mjere kako bi smanjile rizik od nasilja među pacijentima u Muškom akutnom odjelu i Odjelu forenične psihijatrije pri Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu, uzimajući u obzir napomene u paragrafu 85 i u one u tekstu koji slijedi.

Što se tiče Aneksa za forenzičnu psihijatriju u zeničkom zatvoru, delegacija nije čula nikakve navode zlostavljanja pacijenata od strane osoblja, niti je čula za novije incidente nasilja među pacijentima.

2. Psihijatrijska bolnica na Sokocu

a. Materijalni uvjeti

86. Delegacija je zapazila da je bilo nekih pokušaja da se unaprijede uvjeti na Muškom akutnom odjeljenju. Odjeljenje je općenito mnogo čistije i nedavno je okrečeno, neki razbijeni prozori su zamijenjeni, na vrata su postavljene plohe za promatranje. Jedna od nekadašnjih spavaonica pretvorena je u prijatnu sobu za posjete. Međutim, spavaonice su i dalje pretrpane, a stanje sa madracima i posteljinom moglo bi se poboljšati, kao i uvjeti u dnevnoj sobi. Također, bili su razbijeni pojedini prozori u sanitarnim prostorijama i spavaonicama.

87. Što se tiče Jedinice forenzične psihijatrije, ipak treba zabilježiti da je 18.04.2006. požar uništio bivšu Jedinicu forenzične psihijatrije (očigledno su ga podmetnuli pacijenti), te su pacijenti iz te jedinice kasnije smješteni u maloj dvokatnoj prijemnoj zgradi, koja je improvizirana tako da može smjestiti pacijente.

88. Zatvoreno odjeljenje nove Jedinice forenzične psihijatrije sastoji se od malog dnevnog boravka i tri spavaonice, dva WC-a, dva tuša i jednog umivaonika. Zatvoreno odjeljenje je izuzetno skućeno i pretrpano, sa do 30 ili više pacijenata u tri male spavaonice¹⁶; između kreveta je malo prostora, a ponekad po tri pacijenta moraju dijeliti dva kreveta. Pored toga, spavaonice su prazne i nema prostora u koji se mogu zaključati osobne stvari. Tokom dana spavaonice su duže vrijeme zaključane za pacijente, te moraju boraviti u uskom hodniku i malom dnevnom boravku, gdje neki pacijenti moraju sjediti ili ležati na podu, jer nema mjesta za sjedenje.

Jedini objekt za boravak vani dostupan pacijentima zatvorenog odjeljenja je kavez dodan sa bočne strane zgrade, u kojem pacijenti borave po lijepom vremenu, ali u kojem nema dovoljno prostora za šetnju. Pored toga, kavez nema nikakvih sredstava za odmor, kao što je klupa, i nema zaklona od ružnog vremena.

89. CPT preporučuje da bh. vlasti poduzmu potrebne mjere kako bi poboljšale životne uvjete na Forenzičnoj psihijatriji i Muškom akutnom odjelu, posebno da:

- osiguraju u spavaonicama odgovarajući prostor (najmanje 4 m² prostora za svakog pacijenta);
- osiguraju bolje uvjete u pogledu opreme i dekoracije, u dnevnim sobama i spavaonicama navedenih zaključanih jedinica;
- zamijene sva prozorska stakla koja nedostaju;
- osiguraju svim pacijentima njihove vlastite prostore koji se mogu zaključavati, a u kojima mogu držati svoje stvari;
- pregledaju planove za boravak na otvorenom prostoru pacijenata zatvorenog odjela Forenzične psihijatrije, kako bi svi pacijenti mogli to koristiti u razumnom prostornom okruženju, i koji bi također trebao osigurati zaklon od ružnog vremena.

90. Usprkos hitnim preporukama koje je CPT dao u svojim izvještajima nakon posjeta 2003. i 2004.godine (vidi CPT/Inf (2004) 40, paragraf 11), pacijenti su i dalje izloženi riziku da moraju jesti i raditi u bolničkoj trpezariji, koja je u fazi terminalnog građevinskog raspadanja. Delegacija je zatražila od nadležnih vlasti da do 31.05.2007. dostave informacije o mjerama koje se poduzimaju da se otkloni ova opasnost. Međutim, bh. vlasti nisu obradile ovo pitanje u svom odgovoru od 31.05.2007.

CPT poziva nadležne vlasti da poduzmu hitne korake kako bi ispravile ovo opasno stanje oko bolničke trpezarije.

¹⁶ 9 kreveta u 27 m²; 8 kreveta u 20 m²; i 10 kreveta u 28 m².

b. Osoblje i liječenje

91. Popunjenost radnih mjesta u Jedinici za forenzičnu psihijatriju poboljšala se od posjete 2004.godine, zapošljavanjem još jednog psihijatra, koji je preuzeo odgovornost za pacijente otvorenog odjeljenja, te prisutstvom psihologa i socijalnog radnika; po dvije medicinske sestre su na dužnosti tokom dana i na otvorenom i na zatvorenom odjelu. Broj čuvara ostao je isti, dva u dnevnoj smjeni i jedan ili dva u noćnoj smjeni i vikendima. Premda je to dobrodošlo poboljšanje, broj osoblja je i dalje nedovoljan. Pored toga, minimalni je nivo interakcije osoblje-pacijent; na zatvorenom odjelu osoblje obično ulazi na odjel u vrijeme jela i kad je potrebno podijeliti lijekove.

Na Akutnom zatvorenom odjelu nije bilo kadrovskih poboljšanja od posjete 2004.godine. Mogao bi se povećati broj medicinskih sestara, i trebalo bi zaposliti još jednog psihijatra na ovom odjelu.

Postojeći broj osoblja nije dovoljan da omogući uspostavljanje potpuno osmišljenog terapijskog okruženja, koje se sastoji od širokog niza fizičkih, psiholoških, društvenih i radnih aktivnosti.

CPT preporučuje da nadležne vlasti provedu reviziju stupnja popunjenosti radnih mjesta u Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu, kako bi se pojačalo prisustvo kvalificiranog osoblja.

92. Kao i u drugim službama zdravstvene zaštite, važno je da se različite kategorije osoblja koje rade u psihijatrijskoj jedinici redovno susreću i formiraju tim pod vodstvom starijeg doktora, kako bi se rješavale terapijske potrebe svakog pacijenta. To će omogućiti da se svakodnevno utvrde i razmotre problemi, te da se daju smjernice. Pored toga, ovakvi redovni sastanci osoblja mogu znatno doprinijeti kvalitetu liječenja.

CPT preporučuje da vlasti uspostave ovakve procedure paralelno sa jačanjem osoblja.

93. Delegacija je primijetila malo napretka u pogledu liječenja i brige za pacijente u Psihijatrijskoj bolnici Sokolac. U pregledanim dosjeima nema evidentiranih pojedinačnih planova za liječenje. Za pacijente Jedinice forenzične psihijatrije i Muškog akutnog odjela farmakoterapija je i dalje jedini oblik liječenja. Radna terapija je ponuđena pacijentima otvorenog odjela Forenzike i pacijentima Akutnog muškog odjela, iako u vrlo ograničenom obimu. Međutim, samo je jednom pacijentu zatvorenog odjela Forenzike ponuđena mogućnost radne terapije jednom sedmično. Nadalje, pacijenti redovno provode 22 sata dnevno u zatvorenom odjelu Forenzične psihijatrije i, kad nema boravka na otvorenom prostoru, ostaju na odjelu non-stop. U nedostatku izgrađenog programa liječenja, glavna razonoda za pacijente je gledanje TV-a u malom dnevnom boravku.

CPT još jedanput preporučuje da se za svakog pacijenta u jedinicama koje smo posjetili napraviti pojedinačni plan liječenja, te da se hitno učine povećani naponi da se napravi psiho-socijalna rehabilitacija, uključujući programe za sprečavanje ponovnih prekršaja za pacijente Forenzične psihijatrije.

94. Što se tiče lijekova, delegacija je obaviještena da postoji dovoljna količina, ali nedovoljne kvalitete ili vrsta, posebno odgovarajućih psihotropnih lijekova. Psihijatri u ovoj jedinici potvrdili su da su povremeni prekidi u davanju lijekova pacijentima - zbog financijskih poteškoća ili pošeškoća u snabdijevanju – rezultirali pogoršanjem mentalnog stanja nekih pacijenata.

CPT preporučuje poduzimanje koraka koji će osigurati da se propisani lijekovi zaista daju, te da se cijelo vrijeme garantiraju redovne zalihe odgovarajućih lijekova.

c. Ograničavanje nasilnih ili uzrujanih pacijenata

95. U izvještaju nakon *ad hoc* posjete 2004.godine, CPT je dao komentar da se odredbe o ograničavanju pacijenata iz Zakona o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima jasno prilagode standardima CPT-a (vidi CPT (2005) 4, paragraf 19). Međutim, u toku posjete obavljene 2007. delegacija je opazila da, premda se tada koristio registar za evidentiranje slučajeva ograničavanja, još uvijek nije postojala pisana politika o ograničavanju nasilnih ili uzrujanih pacijenata u Psihijatrijskoj bolnici Sokolac. Nužno je u izradu politike ograničavanja uključiti i imati potporu osoblja i uprave. Takva politika treba razjasniti koja se sredstva ograničavanja mogu koristiti, pod kojim okolnostima se mogu primjenjivati, praktične načine njihove primjene, potrebni nadzor i radnje koje se trebaju poduzeti po prestanku ove mjere.

Politika također treba sadržavati dijelove i o drugim važnim pitanjima, kao što su: obuka osoblja; žalbene procedure; interni i eksterni mehanizmi izvještavanja; te razmjena dojmova. Prema mišljenju CPT-a, takva sveobuhvatna politika ne samo da je glavna pomoć osoblju, nego je i korisna u osiguravanju da pacijenti i njihovi staratelji ili zastupnici shvate obrazloženje koje stoji iza mjere ograničavanja koja se može izreći.

CPT preporučuje da se odmah izradi takva politika.

96. Delegacija je saznala da, usprkos posebno izrađenim kožnim vezicama koje sada ima sokolačka psihijatrijska bolnica, osoblje i dalje otvoreno koristi metalne lisice kad je potrebno sputati pacijenta. U takvim prilikama pacijenti se fiksiraju bez direktnog i kontinuiranog nadzora za krevete ili cijevi za grijanje. CPT je naglasio prilikom dviju ranijih posjeta da su metalne lisice u potpunosti neprihvatljivo sredstvo za sputavanje pacijenata u zdravstvenim ustanovama. Na kraju posjete delegacija je zatražila da se do 31.05.2007. iz bolnice uklone sve lisice, te da pacijenti kod kojih treba upotrijebiti druga sredstva sputavanja uvijek budu pod direktnim i kontinuiranim nadzorom osoblja.

Pismom od 31.05.2007. bh. vlasti su obavijestile CPT da je izdata odluka kojom se zabranjuje korištenje metalnih lisica. CPT pozdravlja ovu radnju, **te želi dobiti potvrdu da su iz prostorija Psihijatrijske bolnice na Sokocu uklonjene sve lisice.**

d. Garancije zaštite

97. U svom izvještaju nakon posjete provedene 2004.godine, CPT je detaljno komentirao zakonski okvir za nedobrovoljno smještanje u psihijatrijsku ustanovu (vidi CPT (2005) 4, paragrafi 23 do 29).

Što se tiče kaznenih postupaka koji uključuju mentalno bolesne osobe, nalazi posjete iz 2007. ukazuju da centri za socijalni rad¹⁷ još uvijek nisu opremljeni tako da mogu izvršavati zadatke koje im je dodijelio Krivični zakon iz 2003. Nakon toga, delegacija je čula da su osobe osumnjičene ili optužene za krivični prekršaj, zadržavane u istražnom zatvoru ili psihijatrijskoj ustanovi u vrijeme sudske odluke o mentalnoj nesposobnosti, bile držane u "privremenom pritvoru" više od propisane zakonske granice, ili puštani usprkos potencijalnim opasnostima za javnu sigurnost. Pored toga, čini se da nije nađeno rješenje za one osobe za koje je prethodno primjenjiva mjera "obaveznog psihijatrijskog liječenja i smještanja u zdravstvenu ustanovu" određena prije stupanja na snagu Krivičnog zakona iz 2003.

CPT želi dobiti informaciju o zakonodavnim i institucijskim mjerama poduzetim kako bi se riješili ovi nedostaci.

98. Što se tiče nedobrovoljnog smještanja na civilnoj osnovi u Republici Srpskoj (u kojoj je smještena Psihijatrijska bolnica na Sokocu), čini se da Komisija za zaštitu osoba s mentalnim poremećajima još uvijek nije bila operativna. Komisija je, prema odredbama Zakona iz 2004.godine, odgovorna za nadziranje pitanja kao što su pristanak na liječenje, djelotvornost prava žalbe protiv nedobrovoljnog smještanja, informacije koje se odnose na prava pacijenata i prirodu i nuspojave predloženog liječenja, itd. Pored toga, Komisija je ovlaštena da prima žalbe, između ostalog, od pacijenata, te da djeluje po njima.

CPT preporučuje poduzimanje hitnih mjera kako bi Komisija za zaštitu osoba sa mentalnim oboljenjima postala operativna u neposrednoj budućnosti.

99. Delegacija CPT-a je informirana na Muškom akutnom odjelu Psihijatrijske bolnice na Sokocu da se pacijentima dovedenim u bolnicu na prijem, obično od strane policije, daje mogućnost dobrovoljne hospitalizacije. Ako pacijenti potpišu bjanko obrazac suglasnosti za hospitalizaciju i liječenje, kaže im se da će njihov smještaj biti na početni period od dvije do tri sedmice. Međutim, ako pacijenti odbiju dobrovoljni prijem u bolnicu – u kojem slučaju se obavještava tužitelj u roku od 24 sata, a pacijent ima pravo žalbe na smještanje – obavještava ih se da će smještanje trajati najmanje tri mjeseca. Nekoliko pacijenata je izjavilo da su bili primorani potpisati bjanko obrasce suglasnosti za hospitalizaciju i liječenje. Stoga, delegacija nije bila iznenađena kad je saznala da je samo jedan od 25 pacijenata zatvorenog Muškog akutnog odjela primljen nedobrovoljno, iako bi se u stvarnosti praktično svi pacijenti trebali kategorizirati kao nedobrovoljni.

CPT preporučuje da se preispitaju procedure za prijem na Akutni muški odjel, te da sve osobe trebaju biti primljene na ovaj odjel u skladu sa zakonom.

¹⁷ Odjeljci 399 i 400 Zakona o kaznenom postupku Republike Srpske predviđaju zatvaranje predmeta u kojem sudjeluje osoba koja je počinila krivično djelo u stanju mentalne nesposobnosti, te upućivanje osobe u instituciju socijalne zaštite.

100. Delegacija je zapazila i da se liječenje u bolnici može vršiti bez suglasnosti pacijenta. S gledišta CPT-a, pacijenti trebaju, u načelu, biti stavljeni u poziciju da daju svoj slobodni i obaviješteni pristanak na liječenje. Prijem osobe u psihijatrijsku ustanovu nedobrovoljno ne bi trebalo tumačiti kao odobravanje liječenja bez njegovog pristanka. Slijedi da svaki sposobni pacijent, dobrovoljni ili nedobrovoljni, treba imati mogućnost da odbije liječenje ili bilo koju drugu medicinsku intervenciju. Svako odstupanje od ovog temeljnog načela treba biti temeljeno na zakonu i odnositi se samo na jasno i strogo definirane izuzetne okolnosti. Naravno, pristanak na liječenje može se karakterizirati kao slobodan i informiran samo ako se temelji na iscrpnim, preciznim i razumljivim informacijama o stanju pacijenta i predloženom liječenju. Stoga svim pacijentima trebaju sustavno biti omogućene relevantne informacije o njihovom stanju i liječenju koje im se propisuje. Treba im također osigurati relevantne informacije nakon liječenja (rezultati, itd).

CPT preporučuje uspostavljanje procedura koje će utvrditi načelo pristanka na liječenje za sve pacijente, uključujući i one koji su smješteni nedobrovoljno.

101. CPT još jedanput prima k znanju da za pacijente i njihove obitelji nije izdata nikakva uvodna brošura o prijemu, koja utvrđuje program ustanove i prava pacijenata.

CPT preporučuje da se svim pacijentima i njihovim obiteljima osigura brošura koja utvrđuje program ustanove i prava pacijenta. Svi pacijenti koje ne mogu razumjeti brošuru trebaju dobiti odgovarajuću pomoć.

3. Aneks forenzične psihijatrije Zatvora u Zenici

102. U suštini, nije bilo velikih poboljšanja u pogledu materijalnih uvjeta za pacijente držane u Aneksu forenzične psihijatrije od posjete CPT-a u 2003. Jedina primijetna promjena je smanjenje broja pacijenata sa 69 na 32, što znači da su dvije velike spavaonice manje pretrpane. Ipak, CPT mora ponoviti da spavaonice velikog kapaciteta nisu pogodne za zadovoljavanje potreba pacijenata. Osiguravanje smještajnih struktura na osnovu malih grupa je osnovni aspekt u očuvanju/vraćanju dostojanstva pacijenata, te je također ključna politika za psihološku i socijalnu rehabilitaciju pacijenata. Općenitije, materijalni uvjeti su se nastavili pogoršavati, a životni prostor je bio prljav (uključujući posteljinu), vrlo oronuo i u potpunosti neprihvatljiv za zdravstvenu ustanovu.

U pogledu liječenja, naglasak je još uvijek bio na farmakoterapiji. Cjelokupni koncept bio je zadržavanje, sa malo individualne anatomije i nikakvih individualnih planova koje podupire multidisciplinarni tim. Zapravo, nije bilo mogućnosti za psihološku i radnu terapiju, pošto nije bilo osoblja da provodi ove aktivnosti. Pacijenti su provodili dane ne radeći ništa, čak nisu imali ni TV prijemnik.

Nedostatak kvalificiranog osoblja u Zenici također je pitanje koje za CPT predstavlja ozbiljnu zabrinutost. Preporuke koje je Komitet načinio u svom izvještaju o posjeti 2003. da se pojača broj zaposlenih nisu provedene. Sve dok Aneks smješta pacijente, dužnost je organa vlasti da osiguraju da dobijaju odgovarajuću njegu; sadašnji raspored po kojem dva psihijatra posjećuju Aneks tri puta sedmično nekoliko

sati nije dovoljan. Treba uložiti napore da se osigura doprinos multidisciplinarnog kliničkog osoblja (na primjer, socijalnog radnika, radnog terapeuta, psihologa). Pored toga, treba pojačati tim bolničkog osoblja propisno obučenim osobljem kako zatvorski službenici ne bi više morali biti prisutni u krugu Aneksa.

CPT poziva nadležne organi vlasti da odmah poduzmu mjere za poboljšanje uvjeta, liječenje i kadrovske popunjenosti u Aneksu, u svjetlu gorenavedenih opaski.

103. Delegacija je opazila da se mjera izolacije rijetko primjenjuje, da je mora odobriti doktor i da se propisno evidentira. Nadalje, mreža za spavanje, koja se nalazila u sobi za izolaciju u vrijeme posjete 2003.godine, uklonjena je. Međutim, soba za izolaciju bila je zapuštena, hladna i nesigurna (sa vidljivim oštrim rubovima), što je činilo nepogodnom za smještaj uznemirenih psihijatrijskih pacijenata. Pored toga, pacijenti stavljeni u izolaciju trebali bi biti direktno i stalno nadzirani od strane osoblja, što nije bio u slučaj u vrijeme posjete.

CPT preporučuje da se uvjeti u izolacijskoj sobi poboljšaju, u svjetlu gorenavedenih opaski.

104. U odgovoru bh. vlasti od 31.05.2007. direktor zeničkog zatvora je potvrdio navedene nalaze delegacije CPT-a u pogledu Aneksa forenzične psihijatrije i ponovio neprihvatljivu situaciju sa smještajem takvih pacijenata unutar zatvora. CPT smatra da bi poboljšanje uvjeta i liječenja pacijenata u Aneksu predstavljalo nužno privremeno rješenje do hitnog formiranja ustanove na državnom nivou za cijelu zemlju (vidi Odjeljak 4 u tekstu koji slijedi).

4. Državna forenzična psihijatrijska ustanova

105. Čak i prije periodične posjete CPT-a 2003.godine, vlasti Federacije BiH priznale su da je držanje velike grupe psihijatrijskih pacijenata u Aneksu forenzične psihijatrije Zatvora u Zenici u potpunosti neprikladno. Takvu procjenu su potvrdili nalazi CPT-a, kao i nalazi Ministarstva zdravstva i Ombudsmana Federacije BiH. Pored toga, u prijateljskom rješavanju predmeta pred Europskim sudom za ljudska prava, vlasti Bosne i Hercegovine obavezale su se da će do 31.12.2005. premjestiti sve pacijente iz Aneksa psihijatrije Zatvora u Zenici u odgovarajući objekt¹⁸. Međutim, pošto nije nađeno alternativno rješenje, Aneks je nastavio s radom.

Što se tiče Jedinice forenzične psihijatrije bolnice na Sokocu, CPT je kritičan prema uvjetima i tretmanu pacijenata u ovoj jedinici u svojim izvještajima nakon posjeta 2003. i 2004. Nalazi posjete 2007. navode da danas uvjeti nisu bolji, te da postojeći objekt nije uopće podesan za držanje ove kategorije pacijenata. Očigledno je da Psihijatrijska bolnica na Sokocu nije u poziciji preuzeti dodatni teret brige za forenzične psihijatrijske pacijente iz Federacije, što je opcija koja je u prošlosti bila stavljena na dnevni red CPT-u.

106. Za vrijeme posjete 2007.godine delegacija CPT-a je opazila da je sada došlo do dogovora između svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini oko toga da postojeći

¹⁸ Vidi također Odluku Ustavnog suda BiH od 21.12.2006. oko "zakonitosti" lišavanja slobode pacijenata u Aneksu forenzične psihijatrije zeničkog zatvora (Odluka Ustavnog suda BiH AP 2271 05 Marinić i ostali).

objekti forenzične psihijatrije pri Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu i Zeničkom zatvoru trebaju biti zamijenjeni jednom ustanovom na državnom nivou za cijelu zemlju. To predstavlja pozitivan korak. U stvari, jasno je da BiH trenutno nema ni finansijskih sredstava ni stručnosti da vodi dvije posebne sigurne jedinice forenzične psihijatrije, sposobne da pruže odgovarajuću njegu i liječenje kategoriji pacijenata koji će vjerojatno biti smješteni u takve jedinice.

Međutim, usprkos ovom dogovoru, čini se da postoji ograničen opipljiv napredak, a delegacija CPT-a je zabrinuta nepostojanjem procesa multidisciplinarnog strateškog planiranja. Takav proces treba uključivati sve relevantne aktere, kako bi se osiguralo da nova predložena ustanova ima adekvatne i sigurne uvjete, da je adekvatno kadrovski popunjena i da ima odgovarajuće resurse. S obzirom na ove zahtjeve i složenost pravne situacije, treba postaviti jasan i realan vremenski rok za provedbu ovoga projekta. U tom kontekstu, tim za planiranje treba imati zadatak da se u međuvremenu bavi nedostacima u pogledu njege forenzičnih psihijatrijskih pacijenata trenutno smještenih u Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu i Aneksu forenzične psihijatrije Zatvora u Zenici, kako bi se osiguralo zadovoljenje barem minimalnih standarda njege (vidi Odjeljke 2 i 3 u prethodnom tekstu).

107. Delegacija CPT-a je zatražila informacije o konkretnim koracima koji se poduzimaju u pogledu praćenja planova za državnu forenzičnu psihijatrijsku ustanovu. Pismom od 31.05.2007. bh. vlasti su ponovno izrazili trenutno stanje, i dale proturječne informacije vezano za "osnivača" novopredložene ustanove. CPT izražava ozbiljnu zabrinutost da se sadašnji koncept uopće ne bavi adekvatno osnovnim pitanjima koje je njegova delegacija postavila na kraju posjete, a to je razvijanje procesa multidisciplinarnog planiranja. I dalje nema vidljivog razmatranja potrebne odgovarajuće njege pacijenata, potrebnog dodjeljivanja sredstava (kapitalnih i tekućih troškova), buduće upravljačke strukture, vremenskog okvira, uprave postojećih jedinica forenzične psihijatrije, itd. Trenutni proces planiranja koji uključuje jednu osobu za tako složen i izazovan projekt nije ozbiljan.

CPT preporučuje preispitivanje postojećih planova za Državnu forenzičnu psihijatrijsku ustanovu, u svjetlu gorenavedenih opaski.

D. Domovi za socijalnu zaštitu

1. Uvodne napomene

108. Delegacija CPT-a po prvi put je posjetila fojnički Zavod za zaštitu osoba s mentalnim onesposobljenjima "Drin" u Federaciji BiH, te višegradski Zavod za zaštitu ženske djece i omladine u Republici Srpskoj.

Zavod "Drin" smješten je u polururalnoj dolini okruženoj brdima, malo izvan grada Fojnice. Prvobitno je bio dio Zavoda "Bakovići", također smještenog u Fojnici, i smještao je samo djecu s mentalnim poteškoćama, ali su za vrijeme rata dva zavoda postala odvojene institucije. U "Drinu" se trenutno nalazi vrlo heterogena mješavina štíćenika oba spola (djeca, odrasli, starije osobe, mentalno i fizički hendikepirani i psihijatrijski bolesne osobe). U vrijeme posjete bilo je 480 štíćenika, od kojih je oko 300 bilo smješteno u glavnoj peterokatnici, a ostali, inače svi štíćenici s psihijatrijskim bolestima, u bivšoj vojnoj kasarni udaljenoj nekoliko stotina metara.

Višegradski Zavod, smješten na brdu iznad grada i okružen ogradom sa zaključanom kapijom, formiran je 1960.godine. Međutim, početkom rata 1992.godine štíćenici su premješteni u Modriču, a Zavod je ponovno otvoren tek 2004. Ustanovu čini pet smještajnih jedinica, od kojih su dvije napuštene, kao i objekti u kojima su smješteni uprava, kuhinje, službe za zdravstvenu zaštitu i radnu terapiju. Također postoji i velika nekorištena trokatnica, u kojoj se nalazi zatvoreni bazen. U vrijeme posjete u Zavodu je boravila 131 štíćenica sa različitim stupnjem mentalnog onesposobljenja, od devet do sedamdeset godina.

Oba zavoda se smatraju dugoročnim ustanovama za zaštitu, pošto osoblje ne očekuje da će se štíćenice reintegrirati u zajednicu, premda se to u "Drinu" povremeno dešava.

109. Višegradski Zavod radi u skladu s odredbama Zakona o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima Republike Srpske, a RS Ministarstvo zdravstva je direktno odgovorno za nadzor nad i potporu koja se daje Zavodu.

S druge strane, CPT je bio vrlo zabrinut saznanjem da "Drin" i drugi domovi za socijalnu zaštitu u Federaciji BiH rade u zakonskoj praznini, te da ne postoji zakon koji uređuje njihov status ili funkcioniranje. Činjenica da je Zavod "Drin" u mogućnosti pružiti tako dobru zaštitu svojim štíćenicima je priznanje osoblju, ali to ni na koji način ne oslobađa vlasti da vrše svoje dužnosti nadzora. Zavod "Drin" i drugi domovi za socijalnu zaštitu trebali bi raditi u pravnom okviru i činiti dio šire strategije za pružanje zaštite osobama u potrebi, kako u okviru ustanova kao što je "Drin", tako postupno i u okviru zajednice.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti izrade takvu strategiju, u konsultacijama sa, između ostalog, predstavnicima domova za socijalnu zaštitu.

110. Pismom od 31.05.2007. vlasti su obavijestile CPT da Federalno ministarstvo rada i socijalne politike priprema nacrt zakona, te da će Parlament Bosne i

Hercegovine biti predložen za "osnivača" domova za socijalnu zaštitu u Federaciji BiH.

CPT želi dobiti pojašnjenje vezana za praktično grananje takvog kretanja.

Pored toga, što se tiče općih informacija o jačanju zaštite u zajednici u oba entiteta, **CPT želi biti informiran o konkretnim koracima predviđenim za realizaciju takve strategije.**

Nadalje, CPT smatra da treba postojati nacionalni plan za mentalno zdravlje, koji rješava izazove s kojima se susreću psihijatrijske ustanove i domovi za socijalnu zaštitu (uključujući i pitanja financiranja), i koji nastoji razviti proces deinstitucionalizacije (npr. općinski centri za mentalno zdravlje i općinski grupni domovi). U ovom kontekstu ključno je da sva pitanja koja je CPT postavila u ovom izvještaju u pogledu domova za socijalnu zaštitu budu skupljena u sveobuhvatan zakonodavni okvir.

CPT bi cijenio komentare nadležnih organa vlasti BiH o ovim pitanjima.

2. Zlostavljanje

111. Na početku CPT želi naglasiti da nije čuo nikakve navode o fizičkom zlostavljanju štićenika od strane osoblja. Štoviše, delegacija je primijetila pozitivne i brižne odnose između štićenika i osoblja, a vidi se da osoblje čini najbolje što može da brine o velikom broju teških štićenika.

112. Delegacija CPT-a je, međutim, primijetila i čula o incidentima nasilja među štićenicama u višegradskom Zavodu, gdje su štićenice izložene riziku da ih guraju, šamaraju i verbalno napadaju druge štićenice. Takvi incidenti se u velikoj mjeri mogu pripisati nedovoljnom broju zaposlenih, neadekvatnom režimu i oslanjanju na improvizirane intervencije drugih štićenika da se uspostavi neki red u kaotičnom okruženju.

CPT preporučuje da vlasti Republike Srpske poduzmu potrebne korake da smanje nasilje među štićenicama višegradskog Zavoda, u svjetlu opaski iz paragrafa 112 i kasnijih dijelova izvještaja.

3. Materijalni uvjeti štićenika

113. Što se tiče životnih uvjeta u glavnom objektu «**Drina**»¹⁹, područje odjela je čisto, sa dovoljno prirodnog svjetla, odgovarajućim umjetnim osvjetljenjem i ventilacijom. Dovoljan je broj kupaonica i higijena je dobra. Na zidovima spavaonica i dnevnih boravaka svih odjela nalaze se slike i panoi. Međutim, postoji i jedan

¹⁹ Glavna zgrada ima pet smještajnih odjeljenja: 1. gerijatrijsko odjeljenje je u prizemlju, u kojem je 55 štićenica i 5 štićenika; 2. gerijatrijsko odjeljenje je na 1. katu i u njemu su 33 štićenice, 33 štićenika i 14 djece; odjeljenje na 2. katu ima 20 štićenika i 19 štićenica, od kojih je većina sa ozbiljnim hendikepima i dismorfična, te uglavnom ograničena na krevete, te 22 pokretna štićenika; muško odjeljenje za odrasle je na 3. katu i ima 79 štićenika, svi sa poteškoćama koje ometaju učenje i u nekim slučajevima kombinirano s psihijatrijskim poremećajima; također postoji i nedavno renovirano otvoreno odjeljenje s malim spavaonicama (2 do 4 kreveta), u kojem je smješteno 40 štićenika, i svi oni provode dane na drugim odjeljenjima, na radnoj terapiji ili drugim sadržajnim aktivnostima.

značajan nedostatak, a to je prenapučena područja za spavanje (spavaonice od 30 m² sa 11 običnih i 2 kreveta na kat ili sa 9 kreveta na kat, a jedan broj štićenika na nekoliko odjeljenja mora spavati na sofama za spavanje), što znači i da nema mjesta za ormariće za sobne stvari. Prenapučenost se ističe u zimskim mjesecima pošto štićenici općenito nemaju mogućnost da izlaze van.

114. Drugo područje «Drina», poznato kao Urlenike, sastoji se od tri jednokatna paralelna paviljona renoviranih 2004.godine novcem koje je sakupio sam Zavod. Paviljon I smješta oko 15 stabilnijih štićenika u dvokrevetnim sobama. U Paviljonu II je 68 štićenika, a u Paviljonu III 95 štićenika. Spavaonice i dnevni boravci u ova dva paviljona su svijetli, prozirni i čisti. Međutim, kao i u glavnoj zgradi, jako je izražena prenapučenost, kreveti u mnogim spavaonicama dodiruju jedan drugi, a u Paviljonu II 10 štićenika spava na sofama u dnevnom boravku. Dnevni boravci su također pretrpani.

Kuhinje su čiste i dobre higijene, sa mjesečnim jelovnikom, koji je raznovrstan i sa dovoljnim porcijama mesa i voća.

115. Delegacija je obaviještena o planovima da se u «Drinu» izgradi novi smještajni blok na nedavno kupljenom zemljištu, kao način ublažavanja prenapučenosti.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti daju veliki prioritet provođenju ovih planova. Pored toga, u međuvremenu se trebaju uložiti naponi da se svim štićenicima osiguraju vlastiti kreveti u odvojenim prostorijama za spavanje.

116. U **višegradskom Zavodu** životni uvjeti u tri nedavno obnovljene smještajne jedinice su općenito dobri; spavaonice su čiste, svijetle i prozirne, imaju odgovarajuće grijanje, i posteljina je čista. Spavaonice općenito nisu prenapučene, i svaki štićenik ima ormarić koji se može zaključavati. Međutim, dnevni boravci su pretrpani, pošto se štićenici drže zajedno kako bi se olakšao nadzor ograničenom broju osoblja (vidi također paragraf 123).

Delegacija opaža da se mogu učiniti naponi kako bi se osiguralo stimulaturnije okruženje kroz, na primjer, korištenje slika, murala i fotografija.

CPT preporučuje poduzimanje mjera da se osigura pozitivnije terapeutsko okruženje.

Kuhinjsko područje je čisto, ali su jelovnici ograničeni; **trebaju se učiniti naponi na povećavanju raznovrsnosti hrane, te se štićenicima treba osigurati više svježeg voća.**

117. Delegacija je obaviještena da obje ustanove, zbog finansijskih poteškoća, oskudijevaju u posteljini, pidžamama, odjeći, obući i potrošnom materijalu, kao što su pelene, a delegacija je potvrdila ovo stanje svojim vlastitim zapažanjima.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti poduzmu potrebne mjere kako bi se osiguralo da Zavod «Drin» i višegradski Zavod imaju dovoljne zalihe ovih artikala.

4. Liječenje

118. Većina štićenika u «Drinu» vezana je za svoja odjeljenja i provodi dane u dnevnim boravcima, igrajući razne društvene igre, čitajući ili gledajući TV. Međutim, čine se hvale vrijedni naponi na razvijanju odjeljenja za radnu terapiju na petom katu glavne zgrade. Sastoji se od nekoliko soba u kojima su grupe štićenika, posebno djeca i adolescenti, angažirani u obrazovnim i različitim aktivnostima (slikanje, modeliranje, pjevanje, itd). Također ima i «snoezelen» (sobu za kontroliranu multisenzornu stimulaciju) i malo gimnastičko područje za fizioterapiju. Jedan broj štićenika također je angažiran u radionicama tekstila i drvenarije, dok drugi pomažu u čišćenju.

Delegaciji je rečeno da za vrijeme zime štićenici nemaju mogućnost boravka na otvorenom, jer postoji strah da se ne razbole, dok se ljeti podstiču da provode vrijeme na livadama i vrtu koji okružuju Zavod; čak se štićenici vezani za krevete izvode na terase. Pored toga, za vrijeme ljetnih mjeseci organiziraju se različiti izleti u Sarajevo i na more, kao i u okolinu.

Primijećeno je da su u «Drinu» čak i štićenici sa poteškoćama u učenju na velikim dozama psihotropnih lijekova. Pored toga, zbog troškova se daju samo neuroleptični lijekovi starije generacije. Sa većim brojem osoblja pri odjeljenjima (kombinirano sa poboljšanim materijalnim uvjetima), u nekim bi slučajevima bilo moguće smanjiti očigledno oslanjanje na lijekove.

119. **U višegradskom Zavodu**, osim televizora, nema svrsishodnih terapijskih, radnih ili aktivnosti za razonodu za štićenike. Također ne postoji obrazovanje za djecu, a režim se bazira uglavnom na sputavanju, sa malo individualne anatomije; štićenici su uglavnom vezani za svoje paviljone i ne nudi im se čak ni mogućnost svakodnevnog boravka na otvorenom prostoru. Pored toga, štićenicima se ne dopušta da posjećuju zajednicu izvan ograde Zavoda, ne organiziraju se izleti, što ozbiljno ograničava životna iskustva štićenika i služi povećanju njihove institucionalizacije.

120. U oba zavoda, a posebno u višegradskom²⁰, djeca bi posebno imala korist od većeg individualnog pristupa u posebno projektiranim dnevnim boravcima. U planovima proširenja smještajnih jedinica i objekata u oba zavoda, prioritarno se trebaju razmotriti posebne potrebe djece.

CPT preporučuje da se, u kontekstu izgradnje novih smještajnih jedinica u oba zavoda, prioritarno trebaju razmotriti posebne potrebe djece.

121. Delegacija je također opazila da nema individualnih planova liječenja ili njihovog preispitivanja ni je jednom zavodu, te da nedostaju psiho-socijalni programi. Zdravstveni kartoni u «Drinu» sadrže dosjee štićenika, uključujući originalne psihijatrijske izvještaje, sa mišljenjima i dijagnozama, kao i tekuće evidencije, dok su u višegradskom Zavodu zdravstveni kartoni prilično prorijeđeni.

²⁰ Za vrijeme posjete direktor Zavoda je objasnio da je namjeravao obnoviti dva nekorištena paviljona kao način povećanja kapaciteta i poboljšanja materijalnih uvjeta za postojeće štićenike, a pismom od 31.05.2007. CPT je obaviješten da je Vlada RS-a odobrila potrebna sredstva za obnovu ta dva paviljona.

CPT preporučuje uvođenje pojedinačnih planova liječenja za svakog štićenika u ova dva zavoda, te da se učine posebni naponi na izradi psiho-socijalnih rehabilitacijskih programa.

5. Broj zaposlenih

122. Broj zaposlenih u «Drinu» nedovoljan je s obzirom na broj štićenika. U glavnog zgradi su dva socijalna radnika, jedan defektolog, jedan logoped i 15 radnih terapeuta, a u Urlenikama samo jedan socijalni radnik. Na puno radno vrijeme zaposleni su liječnih opće prakse i stomatolog, dok drugi liječnici specijalisti dolaze po potrebi. Međutim, nema psihologa, a delegaciju je pogodilo limitirano sudjelovanje psihijatra (jednom sedmično), s obzirom na činjenicu da je oko 200 pacijenata s psihijatrijskim poremećajima.

Što se tiče medicinskih sestara i njegovatelja, delegacija je opazila potrebu za više odjeljenskog osoblja; na primjer, muški odjel za odrasle ima samo dvije medicinske sestre i jednog bolničara na 75 štićenika (od kojih neki trebaju neposredni nadzor) za vrijeme dvije dnevne smjene; a muški psihijatrijski odjel ima dvije sestre i dva njegovatelja u jutarnjoj smjeni, te dvije sestre i jednog bolničara u boslijepodnevnoj smjeni na 87 pacijenata. Više odjeljenskog osoblja bi značilo veće mogućnosti nadzora i interakcije osoblje-pacijent na pojedinačnoj osnovi.

CPT preporučuje da organi vlasti Federacije BiH poduzmu potrebne korake kako bi povećale broj zaposlenih u «Drinu», u svjetlu gorenavedenih opaski, a posebno:

- **da zaposle psihologa puno radno vrijeme;**
- **da pojačaju učešće socijalnog radnika i defektologa;**
- **da povećaju prisutnost psihijatra u smislu najmanje jednog psihijatra sa punim radnim vremenom;**
- **da zaposle dodatno osoblje na odjelima, uključujući medicinske sestre za mentalne bolesti i socijalne terapeute.**

123. **U višegradskom Zavodu** osnovno osoblje čine jedan defektolog, jedan socijalni radnik, jedan radni terapeut, devet njegovatelja, deset medicinskih sestri i glavna medicinska sestra. Jasno je da je to nedovoljno. Delegacija je opazila da je nedostatak kvalificiranog osoblja glavni razlog za nedostatak aktivnosti i kontrole unutar smještajnih jedinica, pošto se osoblje moralo oslanjati na vještije štićenice da im pomognu u održavanju reda. Na primjer, Paviljon IV smješta 57 najtežih štićenica, a na dužnosti su svakog dana od 7 do 19 sati samo jedna medicinska sestra i jedan njegovatelj. Također postoji potreba za dodatnim doprinosom specijalista, kao što su radni terapeut, psiholog i fizioterapeut. Delegacija je zapazila da je organigram ustanove predvidio zapošljavanje dodatnog osoblja; na primjer, ukazao je da bi trebalo biti 13 medicinskih sestara i 13 njegovatelja na svakih 100 štićenica, što podrazumijeva povećanje od najmanje osam medicinskih sestara i sedam njegovatelja. To bi predstavljalo pogodno jačanje kadrovske popunjenosti, te omogućilo da se interakcija osoblje-pacijent razvija na pojedinačnoj osnovi.

Pismom od 31.05.2007. CPT je obaviješten o nedavnom zapošljavanju jedne medicinske sestre i pomoćnika u kuhinji. To je početak, ali je nedovoljan.

CPT preporučuje da vlasti Republike Srpske poduzmu potrebne korake na jačanju personalnih resursa u višegradskom Zavodu, u svjetlu navedenih opaski.

124. Kako je već navedeno, delegacija CPT-a je impresionirana suosjećajnim pristupom osoblja u oba zavoda. Međutim, postoji potreba da se osoblju osigura obuka na radnom mjestu i potpora u vršenju njihovih teških dužnosti. Neki početni tečajevi su organizirani za osoblje «Drina», te postoje planovi da se dalje razvijaju takve inicijative; međutim, u Višegradu za osoblje nije osigurana nikakva posebna obuka.

CPT preporučuje da se osoblju oba zavoda pruži dalja obuka i potpora, kako bi oni mogli profesionalno obavljati svoje dužnosti.

6. Sputavanje

125. U obje ustanove osoblje koristi meko sputavanje (poveze) za teške štice, ali delegacija ima utisak da, općenito, nema pretjeranog korištenja takvog sputavanja. Ipak, korištenje poveza za učvršćivanje krhkih i poremećenih štice, posebno u Višegradu, moglo bi se smanjiti da postoji dovoljan broj osoblja na odjelima. Delegacija je također opazila da se štice obično sputavaju u svojim krevetima i da to mogu gledati drugi štice, uz malo nadzora osoblja. Nadalje, ne postoji poseban registrator u koji se evidentiraju svi slučajevi sputavanja i izolacije, što bi omogućilo kontrolu, i izgleda da ne postoji pisana operativna politika za korištenje sputavanja.

CPT shvaća da povremeno može postojati potreba za sputavanjem štice, kako bi zaštitili sebe ili druge i, *izuzetno*, korištenjem instrumenata fizičkog sputavanja. Međutim, **CPT preporučuje da sve mjere mehaničkog sputavanja koje iziskuju upotrebu podesno napravljenog pribora za sputavanje treba primjenjivati pravilno obučeno osoblje, trebaju biti kontrolirane i evidentirane, uključujući na centralnom nivou, te se provoditi na takav način da sačuvaju dostojanstvo i sigurnost štice. Korištenje mehaničkog sputavanja obično se ne bi trebalo dešavati u prisutstvu drugih pacijenata, te bi uvijek trebao postojati stalni direktni lični nadzor. Nadalje, za zavode «Drin» i Višegrad i druge domove za socijalnu zaštitu u BiH, treba se sačiniti pisana operativna politika koja uređuje korištenje mjera sputavanja²¹.**

126. Delegacija se u "Drinu" srela sa dva odrasla brata, u krevetu na kat, koji su bili sputavani lancima i katancima većinu dana. Braća, sa dijagnozom oligofrenije i moguće epilepsije, prebačena su u "Drin" prije dvije godine pošto se drugi domovi za socijalnu zaštitu nisu mogli brinuti o njima. Osoblje je objasnilo da bi braću odvezalo ujutro da se istuširaju, a većinu poslijepodneva bi ih odveli u dnevnu sobu na nekoliko sati. Međutim, zbog njihove nasilne prirode, te činjenice da su doktori rekli da ih se ne može smiriti lijekovima, braća su držana vezana lancima za krevete dan i noć. Čak su i jeli zavezani lancima za krevete.

²¹ Vidi «Sredstva sputavanja u psihijatrijskim ustanovama za odrasle» u 16-om Generalnom izvještaju o aktivnostima CPT-a (CPT/Inf (2006)35, stavovi 36 do 54).

CPT smatra da je vezivanje lancima u terapijskom ambijentu neprihvatljivo, bez obzira na to kako težak taj šticećenik može biti. Ako je pribjegavanje mehaničkom sputavanju neizbježno, trebaju se primjenjivati prikladniji načini mehaničkog sputavanja. Pored toga, trebaju se poduzeti obnovljeni napori preko multidisciplinarnе komisije, kako bi razvio režim za njihovo sigurno upravljanje, pribjegavajući kombinaciji lijekova, nadzora, posebno dizajniranog pribora za sputavanje, poboljšanjem okoliša i drugim pristupima.

Federalno Ministarstvo rada i socijalne politike trebalo bi preuzeti vodstvo u iznalaženju rješenja za ovo teško pitanje, a ne da se ostavi samom Zavodu "Drin».

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti odmah poduzmu korake da razviju korištenje alternativnih strategija vezivanju lancem ovih šticećenika, te da s tim u skladu dodijele potrebne resurse.

7. Smrtni slučajevi u domovima za socijalnu zaštitu

127. Delegacija CPT-a je opazila određeni broj neočekivanih smrti u višegradskom Zavodu od njegovog ponovnog otvaranja 2004.godine. CPT smatra da bi se, kad osoba koji boravi u ustanovi socijalne zaštite iznenada umre, trebala provesti interna istraga i neovisna eksterna istraga. Kako se delegacija CPT-a mogla uvjeriti, ovi zahtjevi nisu ispoštovani u višegradskom Zavodu. Pored toga, delegacija CPT-a je zabrinuta da forenzične obdukcije nisu vršene na šticećenicima koji su iznenada umrli, što je u suprotnosti sa preporukama Vijeća Europe²².

Na primjer, u višegradskom Zavodu delegacija je naišla na slučaj Đ.B, koja je umrla 10.06.2006, nakon što je izgleda pala s kreveta. Ova je šticećenica smještena u spavaonicu sa snažnijom ženom pošto je bila poznata po pokušajima milovanja drugih šticećenica, posebno djece. Međutim, izgleda da je kraći vremenski period postala prikovana za krevet i dezorijentirana, te je nastavila padati s kreveta. Kad je doktor došao da je pregleda 7. juna/lipnja 2006, zabilježeno je da ima veliki podljev na desnoj strani grudi, kao i traumatski hemotoraks, te je poslana u bolnicu. Dva dana kasnije, prema bolničkoj otpusnici, umrla je od kardio-respiratorne insuficijencije, te sahranjena sljedeći dan. Pitanja u pogledu toga je li joj povredu koja joj je mogla uzrokovati smrt nanijela druga šticećenica ili neke od osoblja, ili se može pripisati nemaru zbog odsutstva nadzora, nisu riješena. Zbog toga je delegacija CPT-a zatražila da se provede istraga o njezinoj smrti, kao i drugih iznenadnih smrtnih slučajeva, te da se rezultati tih istraga dostave Komitetu.

Pismom od 31.05.2007. vlasti Republike Srpske su obavijestile CPT da je formirana Komisija koja će ispitati smrti dvije šticećenice.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti sačine jasan protokol koji će rješavati neočekivane smrti u domovima za socijalnu zaštitu. Dalje, CPT želi biti informiran o rezultatima istraga koje je tražio da se provedu u višegradskom Zavodu.

²² Vidi Preporuku Rec(99)3 Komiteta ministara Vijeća Europe državama članicama o harmonizaciji medicinsko-pravnih pravila obdukcije.

8. Garancije zaštite

a. Procedure inicijalnog smještaja i otpuštanja

128. Smještaj šticeenika u dom za socijalnu zaštitu predlaže staratelj dotične osobe (centar za socijalni rad u kojem je šticeenik prijavljen ili član obitelji). Centar za socijalni rad može zatražiti smještaj šticeenika u bilo koji dom za socijalnu zaštitu, bilo u Federaciji BiH ili Republici Srpskoj. Odlučujući faktori su raspoloživost mjesta i cijena, pošto svaki centar za socijalni rad mora plaćati mjesečni iznos po šticeeniku.

Preduvjeti za smještaj šticeenika u dom za socijalnu zaštitu su da je osoba lišena pravne sposobnosti (tj. da je proglašena mentalno nesposobnom), kao i da ima psihijatrijski poremećaj i/ili mentalnu onesposobljenost, i završeno bilo kakvo bolničko liječenje.

Ako se ispune ovi (i određeni drugi) uvjeti, interna komisija doma za socijalnu zaštitu ispituje molbu i odlučuje o prijemu osobe. Ova procedura ne uključuje ispitivanje na licu mjesta ili intervjuiranje od strane doma za socijalnu zaštitu. Po prijemu, centar za socijalni rad ili obitelj (koji god je skrbnik) potpisuju ugovor sa domom za socijalnu zaštitu, prema kojem, u zamjenu za mjesečni novčani iznos, dom skrbi za i liječi šticeenika. Dom za socijalnu zaštitu također se obavezuje dostavljati staratelju godišnji izvještaj.

129. U kontekstu Bosne i Hercegovine, CPT smatra da sud treba biti obaviješten o svim odlukama o smještaju osobe u dom za socijalnu zaštitu nedobrovoljno ili na podsticaj staratelja, kako bi se tražilo odobrenje suda za smještaj. Takva garancija zaštite predstavlja nužan element u izradi sveobuhvatnog zakonskog okvira (vidi paragraf 110).

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti poduzmu potrebne korake kako bi osigurali da sud bude obaviješten o svim novim smještajima u domove za socijalnu zaštitu u BiH.

b. Garancije zaštite za vrijeme smještaja

130. CPT je također zabrinut očiglednim nedostatkom odgovarajućih garancija zaštite za osobe lišene pravne sposobnosti i smještene u dom za socijalnu zaštitu. Delegacija se susrela s nekoliko šticeenika u ova zavoda, posebno u «Drinu», koji daju utisak sposobnosti. A ipak, čini se da nema usklađenih napora staratelja ili nadležnog centra za socijalni rad na iznalaženju alternativnog rješenja za ove šticeenike u zajednici. Trebalo bi se redovno provoditi neovisno preispitivanje smještaja svakog šticeenika, na kojem bi se šticeeniku dala mogućnost da izrazi svoja stajališta.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti uvedu redovne automatske revizije šticeenika smještenih u domove za socijalnu zaštitu.

131. Godišnji izvještaji na dvije stranice za svakog šticeenika «Drina» pružaju minimalne informacije, premda osoblje navodi da je uvijek spremno napraviti *ad hoc* izvještaje na zahtjev, te se susresti sa starateljima, ako se to traži. U Višegradu se ne

prave čak ni takvi izvještaji. Očigledno je iz razgovora sa osobljem, socijalnim radnicima i direktorom centra za socijalni rad da općenito nema daljeg interesa za skrb i liječenje osobe nakon što je smještena u dom za socijalnu zaštitu. Zbog toga izgleda da je tek nekolicina članova obitelji ili staratelja iz centara za socijalni rad pisala, posjetila ili iskazala interes za njihove odjele.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti podstiču centre za socijalni rad da na odgovarajući način vrše svoje dužnosti nadzora.

132. Građansko društvo igra veoma važnu ulogu u životima štićenika domova za socijalnu zaštitu kroz njihove redovne posjete, što povećava kontakte štićenika s vanjskim svijetom. CPT je opazio da se kontakti "Drina" s vanjskim svijetom razvijaju, dok se u višegradskom Zavodu čini da nema kontakata s nevladinim organizacijama.

CPT podstiče obje ustanove da razvijaju veze s vanjskim organizacijama.

U ovom bi kontekstu CPT želio naglasiti važnost koju pridaje tome da neovisno vanjsko tijelo ovlašteno da formulira preporuke vlastima o načinima poboljšanja njege i uvjeta koji se daju štićenicima češće posjećuju domove za socijalnu zaštitu. Posjete takvog tijela – koje bi trebalo biti nadležno da prima žalbe štićenika, njihovih obitelji ili staratelja – bi, prema ocjeni CPT-a, predstavljale važnu garanciju zaštite za štićenike u oba zavoda.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti ispitaju mogućnost uvođenja sistema posjeta domovima za socijalnu zaštitu od strane neovisnog tijela.

133. CPT je obaviješten da bi se u bližoj budućnosti trebali imenovati upravni i nadzorni odbor višegradskog Zavoda, koji bi se sastojali od pet, odnosno tri člana. Takva nadzorna tijela mogu potencijalno igrati važnu ulogu u upravljanju i razvoju doma za socijalnu zaštitu. Međutim, CPT je zabrinut da se na ustanovu vrši pritisak da članovima ovih odbora isplati prilično visoke plaće umjesto dnevnica na osnovu njihovog prisustvovanja sastancima. Klinička njega štićenika mora biti prioritet, te se u skladu s tim trebaju dodijeliti deficitarna sredstva.

CPT bi želio dobiti komentare nadležnih vlasti u pogledu ovog pitanja.

134. Kako se čini, ni u jednom zavodu štićenicima ili njihovim starateljima se ne osiguravaju pisane informacije o pravima štićenika, premda su u «Drinu» u toku pripreme na izradi uvodne brošure i web-stranice.

CPT preporučuje da se u svim domovima za socijalnu zaštitu u BiH osigura uvodna brošura za štićenike i staratelje, koja će utvrđivati program ustanove i prava štićenika, uključujući informacije o pravu ulaganja službene žalbe, te modalitete za njezino ulaganje.

9. Starateljstvo

135. Delegacija je opazila da je svim osobama primljenim u domove za socijalnu zaštitu odlukom suda oduzeta pravna sposobnost, te da im je zakonskog staratelja imenovao centar za socijalni rad u kojem su prijavljeni. Većina štićenika u dva

posjećena doma za socijalnu zaštitu smještena je u zatvorenim odjelima ili ih osoblje ustanove očigledno može obuzdavati kad god se to smatra potrebnim.

136. Procedure za oduzimanje pravne sposobnosti iste su u oba bh. entiteta²³. Obitelj osobe koja je u pitanju ili nadležni centar za socijalni rad obraćaju se sudu za odluku o oduzimanju. Psihijatar pravi medicinsko mišljenje o dotičnoj osobi, koje se dostavlja sudu, koji drži saslušanje kako bi odlučio oduzima li se pravna sposobnost na neodređeni ili određeni vremenski period. Saslušanje se provodi u prisutstvu inicijatora (člana obitelji ili centra za socijalni rad), privremenog staratelja kojeg je imenovao centar za socijalni rad i predstavnika centra za socijalni rad, kao i dotične osobe, ako se smatra sposobnom da razumije postupak. Temeljem odluke suda, jedna od strana može se žaliti na odluku u roku od tri dana.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti poduzmu potrebne korake kako bi osigurali da sve osobe koje su predmeti postupka s ciljem lišavanja pravne sposobnosti budu sistematično:

- lično saslušane na sudu;
- da im se uruči kopija sudske odluke;
- da budu obaviještene, usmenim i pismenim putem, o mogućnosti žalbe protiv odluke da ih se liši pravne sposobnosti.

137. U roku od 30 dana od sudske odluke, centar za socijalni rad treba imenovati stalnog staratelja, čija bi uloga bila da asistira osobi u ponovnom sticanju mentalne sposobnosti²⁴. Treba primijetiti da nema automatskih revizija kad sud na neodređeno vrijeme osobi oduzme pravnu sposobnost. Sud može, na osnovu svog prijedloga ili prijedloga osobe koja je pokrenula postupak za oduzimanje pravne sposobnosti, ispitati opozivanje svoje odluke. Međutim, u praksi se očigledno nikad ponovo ne razmatraju slučajevi u kojima se radi o oduzimanju pravne sposobnosti na neodređeno vrijeme; delegacija je čula da se otpuštanja iz domova za za socijalnu zaštitu rijetko dešavaju, a obično usprkos otporu dotičnog centra za socijalni rad.

Pored toga, čini se da staratelji često zanemaruju svoje dužnosti prema odjelima nakon što potpišu ugovor sa domom za socijalnu zaštitu, djelotvorno dajući bjanko pristanak za sva liječenja i mjere koje primjenjuje dom. Dalje, staratelji općenito čine malo napora da posjećuju svoje odjele ili da ispitaju pružanu skrb.

CPT preporučuje da nadležni organi vlasti poduzmu potrebne korake kako bi se osiguralo da zakonski staratelji ispunjavaju svoje dužnosti odgovorno i u interesu svojih štićenika.

138. U ovom kontekstu, CPT želi podsjetiti nadležne vlasti na Preporuku Rec(99)4 Komiteta ministara Vijeća Europe državama članicama o načelima pravne zaštite pravno nesposobnih odraslih osoba. Ova preporuka sadrži 28 načela starateljstva.

²³ Vidi bivši Zakon SFRJ iz 1989. o izvanparničnim postupcima (članovi 29 do 44), koji se još uvijek primjenjuje u Republici Srpskoj, te Zakon o izvanparničnim postupcima Federacije BiH iz 1998. (članovi 29 do 44).

²⁴ Vidi Obiteljski zakon RS-a iz 2002. godine (članovi 209 do 215) i Obiteljski zakon Federacije BiH iz 2005 (članovi 192 do 196 i 202 do 212).

CPT smatra da bi institut starateljstva na osnovu ovih načela bio uravnotežen, pravičan i, iznad svega, srazmjeran.

CPT preporučuje da organi vlasti inkorporiraju *Načela Vijeća Europe u pogledu zakonske zaštite pravno nesposobnih odraslih osoba* u svoje nacionalne zakonske norme po pitanju starateljstva.

DODATAK I:

**POPIS PREPORUKA, KOMENTARA I
ZAHTJEVA ZA DOSTAVLJANJE INFORMACIJA CPT-A**

Policijske ustanove

Zlostavljanje

Preporuke

- ministri unutarnjih poslova i policijski komesari trebaju dati snažnu poruku da je zlostavljanje pritvorenih osoba protuzakonito, neprofesionalno i da će biti predmetom strogih sankcija (paragraf 13);
- organi vlasti trebaju slijediti višeaspektni pristup, koji čine: konkurentni proces zapošljavanja za policijske službenike na temelju strogih kriterija odabira; edukacijski tečaj za sve novouposlene; te redovno osiguravanje specifičnih tečajeva sposobnosti za policajce u službi, kako bi se dopunile njihove vještine i znanje, te kako bi im se dale nove sposobnosti (paragraf 15);
- Glavni tužitelj u oba entiteta treba snažno podsjetiti da su tužitelji pod zakonskom obavezom da istražuju sve slučajeve zlostavljanja (paragraf 16);
- kad osumnjičeni za kaznena djela doveden pred tužitelja ili suca tvrdi da je zlostavljan od strane službenika za provođenje zakona, tužitelj/sudac treba zabilježiti navode u pismenom obliku, odmah naložiti forenzični medicinski pregled i poduzeti potrebne korake koji će osigurati propisno istraživanje navoda. Takav pristup treba slijediti bez obzira na to ima li dotična osoba vidljive vanjske povrede ili ne. Čak i u slučaju nepostojanja izričite tvrdnje o zlostavljanju, tužitelj/sudac treba zatražiti forenzični medicinski pregled kad postoje druge osnove da vjeruje da je osoba dovedena pred njega mogla biti žrtva zlostavljanja. Ako je potrebno, trebaju se izmijeniti odgovarajuće zakonske odredbe (paragraf 16).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- postojeće zakonske odredbe i mjere zaštite vezano za privođenje od strane policije osoba koje izgledaju mentalno uznemirene (paragraf 12);
- radnje poduzete u vezi sa slučajem navedenom u paragrafu 11, druga tačka (paragraf 12);
- potvrda da su iz policijskih soba za razgovore uklonjeni svi nedozvoljeni predmeti (paragraf 14).

Garancije zaštite od zlostavljanja

Preporuke

- bh. vlasti trebaju osigurati da se svim pritvorenim osobama garantira pravo da obavijeste svog bližeg srodnika ili treću stranu po svom izboru o svojoj situaciji od samog početka lišavanja slobode od strane policije (paragraf 18);
- bh. vlasti trebaju osigurati da pravo na pristup advokatu, kako je definirano u paragrafu 20, bude eksplicitno dato zakonom i da se djelotvorno provodi u praksi za sve osobe lišene slobode od strane organa unutarnjih poslova, od samog početka lišavanja slobode od strane policije (paragraf 20);
- trebaju se usvojiti posebne zakonske odredbe o pravu na pristup liječniku, u skladu s kriterijima predviđenim u izvještaju CPT-a o posjeti BiH 2003.godine (paragraf 21);
- vlasti trebaju poduzeti potrebne korake kako bi osigurale da se evidencije savjesno popunjavaju (paragraf 22).

Materijalni uvjeti

Preporuke

- vlasti Bosne i Hercegovine trebaju provoditi svoj program nadogradnje policijskog smještaja; posebni bi se koraci trebali poduzeti na poboljšanju uvjeta u ćelijama u policijskim stanicama Konjic i Mostar Centar, u svjetlu opaski u paragrafu 23 (paragraf 23).

Zatvorske ustanove

Uvodne napomene

Preporuke

- nadležne vlasti trebaju prioritarno poduzeti sve potrebne mjere kako bi se stalo u kraj praksi smještaja maloljetnika zajedno s odraslim osobama (paragraf 28).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- formiranje predložene jedinice za maloljetnike u Republici Srpskoj (paragraf 28);
- pojašnjenje uloge sudova i sudaca u operativnim odlukama koje se tiču zatvorenika u istražnim zatvorima (paragraf 30).

Zlostavljanje

Preporuke

- nadležne vlasti trebaju dati jasnu poruku osoblju Zatvora u Zenici da fizičko zlostavljanje zatvorenika nije prihvatljivo i da će se ozbiljno razmotriti (paragraf 35);
- nadležne vlasti trebaju i dalje davati visoki prioritet razvijanju obuke zatvorskog osoblja, i inicijalnog i za vrijeme obavljanja službe. Za vrijeme takve obuke znatan naglasak treba staviti na stjecanje interpersonalnih komunikacijskih vještina. Izgradnja pozitivnih odnosa sa zatvorenicima trebala bi se prepoznati kao ključna karakteristika profesije zatvorskog službenika (paragraf 36);
- rezultati svakog medicinskog pregleda trebaju biti uključeni u zdravstveni karton dotične osobe (paragraf 37);
- kad god liječnik zabilježi ozljede koje su konzistentne navodima zlostavljanja, na to pitanje treba odmah skrenuti pažnju nadležnog tužitelja i treba se započeli prethodna istraga (paragraf 37);
- javni tužitelj treba provesti krivičnu istragu predmeta iz paragrafa 38 (paragraf 38);
- kad se uprava zatvora upozna sa navodima zlostavljanja, navedeno osoblje se treba premjestiti na dužnosti koje ne zahtijeva svakodnevni kontakt sa zatvorenicima, do rezultata istrage (paragraf 38);
- vlasti trebaju poduzeti potrebne mjere da učine Zatvor u Doboju sigurnim i za osoblje i za zatvorenike putem, između ostalog, jačanja fizičke i dinamičke sigurnosti zatvora (uključujući povećanjem broja osoblja) (paragraf 43);

- treba se primjenjivati mnogo rigoroznija politika kako bi se osiguralo da se zatvorenici sa dugim zatvorskim kaznama ne šalju u Zatvor u Doboju (paragraf 43);
- nadležne vlasti trebaju izraditi sveobuhvatan plan koji će se baviti nasiljem među zatvorenicima u policijskim ustanovama u BiH. Takav plan bi trebao sadržavati posebne izazove unutar svake ustanove, te treba uputiti na:
 - odgovarajući nivo prisutstva osoblja u svim jedinicama tokom cijelog dana;
 - obuku osoblja o sprečavanju i upravljanju incidentima nasilja među zatvorenicima;
 - procjenu, klasifikaciju i podjelu ćelija zatvorenicima;
 - otkrivanje i praćenje slučajeva nasilja među zatvorenicima;
 - kreiranje suvislog režima (paragraf 51);
- nadležne vlasti trebaju formirati što je prije moguće jedinice visoke sigurnosti u zatvorima u Zenici i Foči, koristeći postojeću međunarodnu domaću praksu u pogledu projektiranja i upravljanja takvim objektima (paragraf 55);
- nadležne vlasti trebaju uzeti u obzir napomene u paragrafu 54 u procesu izrade režima i zakonskih odredbi i propisa prema kojima će se rukovoditi objekti visoke sigurnosti (paragraf 55).

Komentari

- treba izvršiti reviziju predloženih malih šetališta za vanjsku rekreaciju u novoj jedinici visoke sigurnosti u Zatvoru u Foči (paragraf 52).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- kopija izvještaja državnog ombudsmana o navodima zlostavljanja u Zatvoru u Zenici i informacije o akcijama koje je poduzeo glavni tužitelj (paragraf 35);
- mjere poduzete da garantiraju sigurnost dva zatvorenika koja su prebačena u Zatvor u Banjoj Luci nakon nereda u Zatvoru u Doboju (paragraf 43);
- zašto nije pokrenut krivični postupak u pogledu incidenta 11.03.2007. u Zatvoru u Zenici (paragraf 44);
- kopija plana koji se bavi nasiljem među zatvorenicima u policijskim ustanovama u BiH (paragraf 51).

Broj osoblja

Preporuke

- vlasti BiH trebaju provesti procjenu broja zaposlenih potrebnih da osiguraju sigurno okruženje i za osoblje i za zatvorenike u zatvorima u Foči i Zenici (paragraf 56);

- sva nepopunjena radna mjesta u zatvorima u Zenici i Foči trebaju se hitno popuniti (paragraf 56);
- nadležne vlasti trebaju osmisliti sveobuhvatnu politiku integriteta za zatvorsko osoblje (paragraf 58).

Materijalni uvjeti

Preporuke

- bh. vlasti trebaju odmah poduzeti mjere kako bi osigurale da svaki zatvorenik u Zatvoru u Sarajevu ima svoj vlastiti krevet i čistu posteljinu. Trebaju se poduzeti hitni koraci kako bi se osiguralo da ova ustanova radi u okviru svog službenog kapaciteta (paragraf 60).

Režim

Preporuke

- nadležne vlasti trebaju hitno poduzeti mjere na poboljšavanju aktivnosti za zatvorenike u istražnim zatvorima. Cilj bi trebao biti da se osigura da svi zatvorenici budu u mogućnosti provesti umjeren dio dana izvan svojih ćelija, da budu angažirani u svrsishodnim aktivnostima različite prirode (grupne društvene igre; rad, pogotovo onaj stručne vrijednosti; edukacija; sport) (paragraf 63);
- nadležne vlasti trebaju odmah osigurati stvarnu primjenu Zakona o kaznenom postupku BiH, po kojem sve osobe u istražnom zatvoru trebaju biti na otvorenom prostoru najmanje 2 sata dnevno (paragraf 63).

Komentari

- vlasti se podstiču da dalje povećaju broj aktivnosti za zatvorenike u zatvorima u Foči i Zenici (paragraf 65).

Zdravstvene usluge

Preporuke

- nadležne vlasti trebaju poduzeti neophodne mjere kako bi poboljšale zdravstvene usluge u zatvorima, na osnovu smjernica navedenih u izvještaju o procjeni, kojega je sačinilo Vijeće Europe 2004.godine (paragraf 66);
- uključenost entitetskih Ministarstava zdravstva u razvijanje zdravstvene zaštite u zatvorima koja se treba povećati (paragraf 66);
- u Zatvoru u Zenici treba zaposliti dodatnog doktora medicine, te se trebaju sačiniti odredbe za povećano prisustvo doktora u Zatvoru u Foči (paragraf 67);

- treba poduzeti mjere da praksa u BiH vezano za zdravstveni pregled novoprimljenih zatvorenika bude u skladu s razmatranjima navedenim u paragrafu 69 (paragraf 69);
- treba se izraditi sveobuhvatna politika o drogi za zatvore u BiH, kao dio nacionalne strategije (paragraf 70);
- sve nalaze Komisije iz paragrafa 71 treba proslijediti tužitelju nadležnom za provođenje istrage u slučaju smrti u pritvoru u Zatvoru u Zenici (paragraf 71).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- izvještaj o istrazi od strane javnog tužitelja, te kopiju obdukcije i toksikološke izvještaje vezane za zatvorenika koji je umro u Zatvoru u Zenici 13.11.2006 (paragraf 71).

Disciplina, izoliranje i sredstva sputavanja

Preporuke

- nadležne vlasti u Federaciji BiH trebaju poduzeti potrebne mjere kako bi se zatvorenicima garantiralo pravo žalbe vanjskom tijelu protiv nametanja disciplinske mjere (paragraf 73);
- nadležne vlasti trebaju osigurati da:
 - zatvorenik koji je izoliran, ili kojem se produžava takav položaj, bude obaviješten u pismenom obliku o razlozima toga (razumije se da može postojati razumno opravdanje za zadržavanje od zatvorenika specifičnih detalja vezanih za sigurnost);
 - zatvorenik za kojeg je predviđena mjera izolacije dobija mogućnost da izrazi svoja gledišta po tom pitanju;
 - izolacija zatvorenika se u potpunosti preispituje najmanje jedanput u tri mjeseca;
 - zatvorenici imaju pravo žalbe organu izvan dotične zatvorske ustanove protiv nametanja ili produžavanja mjere izolacije (paragraf 75);
- treba se uspostaviti jasna procedura koja bi osigurala da su zatvorenici svjesni prethodno navedenih prava i mjera zaštite (paragraf 75);
- vlasti Republike Srpske trebaju osigurati da svi zatvorenici stavljeni pod povećani nadzor koriste prethodno navedene mjere zaštite (navedene u paragrafu 75) (paragraf 76);
- nadležne vlasti trebaju izdati jasne smjernice svim zatvorima da osiguraju odgovarajuću procjenu mentalnog zdravlja i zaštite za koje postoji rizik od samoozljeđivanja ili samoubojstva. Ove smjernice trebaju pokrivati elemente navedene u paragrafu 77, uključujući dozvoljena sredstva sputavanja i odgovarajuće evidentiranje njihove upotrebe (paragraf 77);

- trebaju se poduzeti odgovarajuće mjere koje bi osigurale da se svako stavljanje u samice ili ćelije za izolaciju, te svako korištenje instrumenata fizičkog sputavanja (bilo u medicinskom kontekstu ili ne) podesno evidentira, u pogledu razloga i vremenske dužine. Bilo bi poželjno da se formiraju posebni registri za evidentiranje takvih informacija (pored evidentiranja u pojedinačni dosje dotične osobe) (paragraf 78);
- bh. vlasti trebaju sačiniti jasnu direktivu koja će regulirati korištenje spreja suzavca, koja treba sadržavati najmanje:
 - jasne instrukcije o tome kad se sprej suzavac može koristiti, koja bi trebala eksplicitno reći da se sprej suzavac ne bi trebao koristiti u zatvorenim područjima;
 - pravo zatvorenika izloženih spreju suzavcu da im se odmah dopusti pristup doktoru, te da im se odmah pruži protuotrov;
 - kvalifikacije, obuku i vještine osoblja ovlaštenog da koristi sprej suzavac;
 - odgovarajuće izvještavanje i mehanizmi inspekcije u pogledu korištenja spreja suzavca (paragraf 79).

Komentari

- CPT ima rezerve u pogledu ograničavanja vanjskog kontakta nakon disciplinskog prekršaja, čak i kad počinjeni prekršaj nije vezan za zloupotrebu takvih vanjskih kontakata (paragraf 72);

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- detaljno pojašnjenje disciplinskih mjera koje se primjenjuju na zatvorenike u istražnom zatvoru (paragraf 72);
- kopija smjernica izdatih u vezi s osobama za koje postoji rizik od samoozljeđivanja ili samoubojstva (paragraf 77).

Žalbene i inspekcijske procedure

Preporuke

- bh. vlasti trebaju poduzeti potrebne korake kako bi osigurale povjerljivost korespondencije zatvorenika sa vanjskim sudskim i žalbenim tijelima (paragraf 81).

Komentari

- CPT ohrabruje formiranje specijaliziranog odjela za kontrolu zatvora pri integriranom Uredu državnog ombudsmana, posebno u nedostatku neovisnog zatvorskeg inspektorata (paragraf 82).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- raspored provedbe odluke za formiranje posebnog odjela namijenjenog kontroli zatvora pri Uredu državnog ombudsmana (paragraf 82).

Psihijatrijske ustanove

Uvodne napomene

Preporuke

- nadležne vlasti trebaju poduzeti potrebne mjere kako bi smanjile rizik od nasilja među pacijentima u Muškom akutnom odjelu Forenzične psihijatrije pri Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu, uzimajući u obzir napomene u paragrafu 85 *et seq* (paragraf 85).

Psihijatrijska bolnica na Sokocu

Preporuke

- bh. vlasti trebaju poduzeti potrebne mjere kako bi poboljšale životne uvjete na Forenzičnoj psihijatriji i Muškom akutnom odjelu, posebno da:
 - osiguraju u spavaonicama odgovarajući prostor (najmanje 4 m² prostora za svakog pacijenta);
 - osiguraju bolje uvjete u pogledu opreme i dekoracije, u dnevnim sobama i spavaonicama navedenih zaključanih jedinica;
 - zamijene sva prozorska stakla koja nedostaju;
 - osiguraju svim pacijentima njihove vlastite prostore koji se mogu zaključavati, a u kojima mogu držati svoje stvari;
 - pregledaju planove za boravak na otvorenom prostoru pacijenata zatvorenog odjela Forenzične psihijatrije, kako bi svi pacijenti mogli to koristiti u razumnom prostornom okruženju, i koji bi također trebao osigurati zaklon od ružnog vremena (paragraf 89).
- nadležne vlasti trebaju poduzeti hitne korake kako bi ispravile opasne situacije vezane za bolničku trpezariju (paragraf 90);
- nadležne vlasti trebaju provesti reviziju stupnja popunjenosti radnih mjesta u Psihijatrijskoj bolnici na Sokocu, kako bi se pojačalo prisustvo kvalificiranog osoblja (paragraf 91);
- vlasti trebaju uspostaviti procedure koje će osoblju omogućiti da se redovno susreće, te da formira tim pod vodstvom starijeg doktora, paralelno sa jačanjem osoblja (paragraf 92);
- za svakog pacijenta u jedinicama koje smo posjetili treba napraviti pojedinačni plan liječenja, te se hitno trebaju načiniti povećani napor da se napravi psihosocijalna rehabilitacija, uključujući programe za sprečavanje ponovnih prekršaja za pacijente Forenzične psihijatrije (paragraf 93);
- treba poduzeti mjere koje će osigurati da se propisani lijekovi zaista daju, te da se cijelo vrijeme garantiraju redovne zalihe odgovarajućih lijekova (paragraf 94);

- da se odmah napravi politika o ograničavanju nasilnih ili uzrujanih pacijenata, uzimajući u obzir napomene u paragrafu 95 (paragraf 95);
- trebaju se poduzeti hitne mjere kako bi Komisija za zaštitu osoba sa mentalnim oboljenjima postala operativna u neposrednoj budućnosti (paragraf 98);
- procedure za prijem na Akutni muški odjel treba preispitati, te se sve osobe trebaju primiti na ovaj odjel u skladu sa zakonom (paragraf 99);
- treba uspostaviti procedure koje će utvrditi načelo pristanka na liječenje za sve pacijente, uključujući i one koji su smješteni nedobrovoljno (paragraf 100);
- svim pacijentima i njihovim obiteljima treba osigurati brošuru koja utvrđuje program ustanove i prava pacijenta. Svi pacijenti koje ne mogu razumjeti brošuru trebaju dobiti odgovarajuću pomoć (paragraf 101).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- potvrda da su iz prostorija Psihijatrijske bolnice na Sokocu uklonjene sve lisice (paragraf 96);
- zakonodavne i institucijske mjere poduzete kako bi se riješili nedostaci utvrđeni u paragrafu 97 vezani za kaznene postupke koji uključuju mentalno bolesne osobe (paragraf 97).

Aneks forenzične psihijatrije Zatvora u Zenici

Preporuke

- nadležni organi vlasti trebaju odmah poduzeti mjere kako bi poboljšali uvjete, liječenje i popunjenost radnih mjesta na Odjelu, u svjetlu opaski iz paragrafa 102 (paragraf 102);
- uvjeti u izolacijskoj sobi se trebaju poboljšati, u svjetlu opaski iz paragrafa 103 (paragraf 103).

Državna forenzična psihijatrijska ustanova

Preporuke

- treba revidirati postojeće planove za Državnu forenzičnu psihijatrijsku ustanovu, u svjetlu opaski iz paragrafa 105 do 107 (paragraf 107).

Domovi za socijalnu zaštitu

Uvodne napomene

Preporuke

- nadležni organi vlasti u Federaciji BiH trebaju izraditi strategiju za staranje o osobama u potrebi, u konsultacijama sa, između ostalog, predstavnicima domova za socijalnu zaštitu (paragraf 109).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- pojašnjenja vezana za praktično grananje Parlamenta BiH koji postaje «osnivač» domova za socijalnu zaštitu u Federaciji BiH (paragraf 110);
- konkretne mjere predviđene za realizaciju strategije za jačanje brige u zajednici u oba entiteta (paragraf 110);
- komentari nadležnih organa vlasti BiH vezano za izradu nacionalnog plana za mentalno zdravlje i sveobuhvatan zakonodavni okvir za domove za socijalnu zaštitu (paragraf 110).

Zlostavljanje

Preporuke

- vlasti Republike Srpske trebaju poduzeti potrebne korake da smanje nasilje među štíćenicama višegradskog Zavoda, u svjetlu opaski iz paragrafa 112 *et seq* (paragraf 112).

Životni uvjeti štíćenika

Preporuke

- nadležni organi vlasti trebaju dati veliki prioritet provođenju planova u «Drinu» na izradi novog smještajnog bloka na nedavno kupljenom zemljištu, kao načina ublažavanja prenapučenosti. Pored toga, u međuvremenu se trebaju uložiti naponi da se svim štíćenicima osiguraju vlastiti kreveti u odvojenim prostorijama za spavanje (paragraf 115);
- trebaju se poduzeti mjere da se osigura pozitivnije terapeutsko okruženje u višegradskom Zavodu (paragraf 116);
- nadležni organi vlasti trebaju poduzeti potrebne mjere kako bi se osiguralo da Zavod «Drin» i višegradski Zavod imaju dovoljne zalihe artikala navedenih u paragrafu 117 (paragraf 117).

Komentari

- trebaju se učiniti napori na povećavanju raznovrsnosti hrane u višegradskom Zavodu, te se štíćenicima treba osigurati više svježeg voća (paragraf 116).

Liječenje

Preporuke

- u kontekstu izgradnje novih smještajnih jedinica u zavodima «Drin» i Višegrad, prioritetno se trebaju razmotriti posebne potrebe djece (paragraf 120);
- pojedinačni planovi liječenja trebaju se uvesti za svakog štíćenika u ova dva zavoda, te se trebaju učiniti posebni napori na izradi psiho-socijalnih rehabilitacijskih programa (paragraf 121).

Broj zaposlenih

Preporuke

- organi vlasti Federacije BiH trebaju poduzeti potrebne korake kako bi povećale broj zaposlenih, u svjetlu opaski u paragrafu 122, a posebno:
 - da zaposle psihologa puno radno vrijeme;
 - da pojačaju učešće socijalnog radnika i defektologa;
 - da povećaju prisutnost psihijatra u smislu najmanje jednog psihijatra sa punim radnim vremenom;
 - da zaposle dodatno osoblje na odjelima, uključujući medicinske sestre za mentalne bolesti i socijalne terapeute (paragraf 122);
- vlasti Republike Srpske trebaju poduzeti potrebne korake na jačanju personalnih resursa u višegradskom Zavodu, u svjetlu opaski u paragrafu 123 (paragraf 123);
- osoblju u zavodima «Drin» i Višegrad treba se pružiti dalja obuka i potpora, kako bi oni mogli profesionalno obavljati svoje dužnosti (paragraf 124).

Sputavanje

Preporuke

- sve mjere mehaničkog sputavanja koje iziskuju upotrebu podesno napravljenog pribora za sputavanje treba primjenjivati pravilno obučeno osoblje, trebaju biti kontrolirane i evidentirane, uključujući na centralnom nivou, te se provoditi na takav način da sačuvaju dostojanstvo i sigurnost štíćenika. Korištenje mehaničkog sputavanja obično se ne bi trebalo dešavati u prisutstvu drugih pacijenata, te bi uvijek trebao postojati stalni direktni lični nadzor (paragraf 125);

- za zavode «Drin» i Višegrad i druge domove za socijalnu zaštitu u BiH, treba se sačiniti pisana operativna politika koja uređuje korištenje mjera sputavanja (paragraf 125);
- nadležni organi vlasti trebaju odmah poduzeti korake da razviju korištenje alternativnih strategija vezivanju lancem šticećenika navedenih u paragrafu 126, te da s tim u skladu dodijele potrebne resurse (paragraf 126).

Smrtni slučajevi u domovima za socijalnu zaštitu

Preporuke

- nadležni organi vlasti trebaju sačiniti jasan protokol koji će rješavati neočekivane smrti u domovima za socijalnu zaštitu.

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- rezultati istraga koje je CPT tražio da se provedu u višegradskom Zavodu (paragraf 127).

Garancije zaštite

Preporuke

- nadležni organi vlasti trebaju poduzeti potrebne korake kako bi osigurali da sud bude obaviješten o svim novim smještajima u domove za socijalnu zaštitu u BiH (paragraf 129);
- nadležni organi vlasti trebaju uvesti redovne automatske preglede šticećenika smještenih u domove za socijalnu zaštitu (paragraf 130);
- nadležni organi vlasti trebaju podsticati centre za socijalni rad da na odgovarajući način vrše svoje dužnosti nadzora (paragraf 131);
- nadležni organi vlasti trebaju ispitati mogućnost uvođenja sistema posjeta domovima za socijalnu zaštitu od strane neovisnog tijela, kako je navedeno u paragrafu 132 (paragraf 132);
- uvodna brošura za šticećenike i staratelje treba se osigurati u svim domovima za socijalnu zaštitu u BiH, koja će utvrđivati program ustanove i prava šticećenika, uključujući informacije o pravu ulaganja službene žalbe, te modalitete za njezino ulaganje (paragraf 134).

Komentari

- Zavodi «Drin» i Višegrad se podstiču da razvijaju svoje veze sa vanjskim organizacijama (paragraf 132).

Zahtjevi za dostavljanje informacija

- komentari nadležnih organa vlasti u pogledu pitanja spomenutog u paragrafu 133 vezano za plaćanje usluga nadzora u višegradskom Zavodu (paragraf 133).

Starateljstvo

Preporuke

- nadležni organi vlasti trebaju poduzeti potrebne korake kako bi osigurali da sve osobe koje su predmeti postupka s ciljem lišavanja pravne sposobnosti budu sistematično:
 - lično saslušane na sudu;
 - da im se uruči kopija sudske odluke;
 - da budu obaviještene, usmenim i pismenim putem, o mogućnosti žalbe protiv odluke da ih se liši pravne sposobnosti (paragraf 136);
- nadležni organi vlasti trebaju poduzeti potrebne korake kako bi se osiguralo da zakonski staratelji ispunjavaju svoje dužnosti odgovorno i u interesu svojih štićenika (paragraf 137);
- organi vlasti trebaju inkorporirati *Načela Vijeća Europe u pogledu zakonske zaštite pravno nesposobnih odraslih osoba* u svoje nacionalne zakonske norme po pitanju starateljstva (paragraf 138).

DODATAK II:

POPIS ORGANA VLASTI I ORGANIZACIJA SA KOJIMA JE CPT IMAO KONSULTACIJE

A. Državna ministarstva

Ministarstvo pravde

Bariša Čolak	ministar
Srđan Arnaut	zamjenik ministra
Mustafa Bisić	pomoćnik ministra za izvršavanje krivičnih sankcija

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Slavko Marin	zamjenik ministra
Slobodan Nagrađić	pomoćnik ministra
Minka Smajević	oficir za vezu sa CPT-om

Ministarstvo sigurnosti

Samir Rizvo	pomoćnik ministra
Sreto Pekić	glavni inspektor
Vahid Alagić	zamjenik direktora Državne granične službe
Nijaz Spahić	savjetnik direktora Državne granične službe
Sead Lisak	zamjenik direktora SIPA-e
Dušan Kos	Sektor za unutarnju kontrolu SIPA-e

B. Federacija Bosne i Hercegovine

Ministarstvo unutarnjih poslova

Dragoljub Tomić	savjetnik direktora policije
Mustafa Hajdurović	glavni inspektor
Olgica Karakić	inspektor u Sektoru za profesionalne standarde

Ministarstvo zdravstva

Vesna Žiljević-Sertić	šefica Pravnog sektora
-----------------------	------------------------

Ministarstvo pravde

Rešad Fejzagić	pomoćnik ministra za izvršavanje krivičnih sankcija
----------------	---

Ministarstvo rada i socijalne politike

Amila Hodžić	viši stručni suradnik za socijalnu zaštitu djece
Miroslav Mauher	šef Sektora za obitelj

C. Republika Srpska

Ministarstvo unutarnjih poslova

Slaviša Vrećo	inspektor
Siniša Kosorić	inspektor

Ministarstvo zdravstva i socijalne politike

Nedeljko Milaković	pomoćnik ministra
Stevan Jović	viši konsultant

Ministarstvo pravde

Milan Kosović	inspektor, Sektor za izvršavanje krivičnih sankcija
---------------	---

D. Ostali organi vlasti

Mariofil Ljubić	Ombudsman BiH
Safet Pašić	Ombudsman BiH

Đuro Globek	zamjenik Ombudsmana Federacije BiH
Milan Šubarić	zamjenik Ombudsmana Republike Srpske

Zdravo Knežević	glavni tužitelj Federacije BiH
-----------------	--------------------------------

E. Međunarodne i nevladine organizacije

predstavnicima Helsinškog komiteta
predstavnicima Međunarodnog komiteta Crvenoga križa (ICRC)
predstavnicima Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE)